Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XII

Tarkistettu ylipainos Forssan
Lehdessä olleista kirjoituksista

Forssa 1931.
Forssan Kirjapaino O. Y.

Yhtä ja toista vanhasta Perttulan kappelista.

Kirj. Edv. Rautanen.

Vieraspaikkakuntalainen, sivuuttaessaan meidän nykyisen kirkkomme, kiinnittää siihen katseensa ja tuntee jonkinmoista tiedottomuutta. Jos siinä on jokukin henkilö, niin hän heti kysyy: Mikäs rakennus se on? Kyllä se on kumma. Kaikeksi muuksi se voisi olla kaunis, mutta ei kirkoksi!

Tuontapaiset lausunnot todistavat, että kansan tajunta kirkkomme arkkitehtuurista on hyvin rajoitetuille piirteille vakiintunut. Vaikka rakennus kaikkena muuna olisi kaunis, niin kirkkona muuttuvat kauneusarvot täydellisesti kansan tajunnassa. Oppineemmallakin kansanaineksella on tässä kohdassa aivan samanlainen käsite rahvaan kauneusarvojen kanssa. Olen esim. useamman papin kuullut sanovan meidän nykyisestä kirkostamme, ettei se ole kirkkona kaunis.

Nykyisen kirkkomme rakennusaie oli päiväjärjestyksessä jo 1880-luvulla. Tähän rakennuspuuhaan tuli sittemmin seisauskausi useammista syistä, joita ei asiakirjoista kaikkia kohtia täysin ilmene. Silloinen kirkkomme oli talvisilla ilmoilla kovin kylmä. Permanto oli korkealla maasta eikä siinä ollut niinsanottua roskapermantoa, joten veto oli pakkasilmoilla palkkien liitoskohdissa hyvin huomattava. Lämmityslaitteet puuttuivat kokonaan eikä se muutenkaan olisi voinut olla lämpimänpitävä. Seurakuntalaisten silloiset uskonnolliset harrastukset olivat niin voimakkaat, että kirkko täyttyi kylminä talvisinakin ilmoina usein ahdinkoon asti. Ahtaus ja lämmityksen puute olivatkin suurempina haittoina, jos kohta kirkko iällisenä oli samalla ollut muutenkin korjauksen tarpeessa.

Edellämainitut seikat johtivat

toiminta-alotteisiin. Arkkitehti Alf. Caven tarkasti vanhan kirkon ja teki siihen korjausehdotuksensa. Tämän ehdotuksen mukaan kirkosta olisi tullut »ajanmukainen», jolla määritelmällä seurakuntalaiset käsittivät ennen kaikkea lämmitysmahdollisuutta. Kirkosta olisi tullut jossakin määrässä tilavampi, sillä sakasti ja etelänpuoleinen eteinen olisi otettu mukaan muodostamaan ristikirkon. Samalla olisivat parvekkeet tulleet kirkon sivustoihin ristikkoosiin, joten näin olisi saatu istumatiloja huomattavasti lisää. Nämä arkkitehti A. Cavenin piirustusehdotelmat on laadittu v. 1885 ja rakennusylihallituksessa ne on hyväksytty toukokuun 24 päivänä 1889.

Tämän jälestä, kun kirkko olisi ollut uusittava hyväksyttyjen piirustusehdotusten mukaisesti, alkoi seurakuntalaisten käsitteisiin tulla yhtä ja toista vastaanhankaavaa ajatusta. Siinä sai huomata rakennuskustannusten kammoa. Rakennusvelkaa ehdotettaessa toivat jotkut hyvin voimakkaana esille: »Ei meidän sovi tehdä velkaa lastemme maksettavaksi! Parempi jos voisimme lapsillemme jättää rahastoja jälkeemme!» Tätä ajatusta esitti hyvinkin pontevasti tilallinen J. Mäkitalo Palikkalan kylästä. Yhteisymmärryksessä päätettiin rakennusaloite lykätä tuonnemmaksi ja alettiin vuosittaisesti koota kirkon rakennusrahastoa.

Kaikenmoisia syitä kirkon rakentamisen tuonnemmaksi siirtämisestä tuli yhden ja toisen seurakuntalaisen ajatuksiin. Esitettiin, että Cavenin piirustusehdotusten mukaan kirkko jäisi liikaa pieneksi seurakunnan väkilukuun nähden ja siihen seikkaan vedoten, että lämpimien ilmojen ollessa kirkko oli säännöllisesti täysi jumalanpalveluksissa, jopa osa kansaa oleili ulkona. Tästä seikasta koetettiin selviytyä sillä, että rakennusmestari M. Nordlund Loimaalta laati piirustusehdotukset uudelleen. Arkkitehti A. Cavenin piirustukset olivat täydellisenä mallina, joihin tuli vain osittaisia muutoksia suuremman permantopinta-alan saamiseksi.

Kun näin kaikesta huolimatta kirkon uudesta rakentaminen alkoi pitkittyä, tuli jo terveydellisiä seikkoja huomioonotettavaksi. Kirkko hautausmaan keskellä oli painavimpana esittelyissä. Tämän johdosta tuli muutamien tahoilta esityksiä kirkon muuttamisesta sopivammalle paikalle. Kartanonomistaja D. A. Collin esitteli kirkon muuttamista Kurjenmäen

päälle. Tilallinen Joeli Haukka Ypäjän kylästä katsoi sopivimmaksi kirkon paikaksi Perttulan kylästä niinsanottua tuulimyllymäkeä. Haukka olikin esityksestään niin varma, että hän aina kirkon paikasta keskusteltaessa sanoi: Jos en minä elä, niin minun sanani elää ja siihen kirkko siirretään!

Esitettyjä uusi tontteja käytiin tarkastelemaan. Lopen seurakunnan kirkkojen palot olivat monella muistossa ja salaman sytyttämisvaaraa haluttiin karttaa. Näissä keskusteluissa arkkitehti ilmoitti, että virran läheisyys on siltä vaaralta turvallisin. Vanhan kirkon asema joutui näin edullisempaan suhteeseen ehdotettujen uusien kirkontonttien kanssa. Mielipiteet eivät silti vielä sulautuneet täysin yhteen, vaan kumpikin ajatussuunta toivoi tahtonsa toteutumista. Niiden ajatukset, jotka muuttoa kannattivat, sulautuivat yhteen niiden suunnitelmien kanssa, jotka tahtoivat vanhalle paikalle rakennettavaksi, siinä kohdassa, että pidettiin syyni vanhan kirkon alustassa. Tällöin huomattiin, että vasoja kannattavia puisia tolppia oli kaatunut, ja permanto heilahteli vähemmästäkin kuormituksesta; varsinkin etelän puoleisen eteisen alustassa oli kannatus yksinomaan seiniin ankkuroitujen vasojen päiden varassa. Näistä seikoista tultiin yksimielisyyteen, että kirkko on siinä kunnossa hengenvaarallinen. Paikanmuutoksen kannattajat olivat tietävinään, että kirkon alustassa on lähde. Tämä olettamus tahdottiin tehdä uskottavaksi sillä, että haudankaivaja, lukkari Löfroos todisti kirkon alapuolella tulevan vettä hautoihin keväisin kirren sulamisen aikana. Näin jouduttiin siihen, että kirkon muutto uuteen paikkaan tuli päiväjärjestykseen, ja sitä varten hankittiin uudet piirustukset v:na 1899 arkkitehdeiltä Helin ja Nyström. Nämä piirustukset sittemmin rakennusylihallituksessa hyväksyttiin marraskuun 6 päivänä 1900.

Arkkitehti A. Cavenin piirustusehdotuksien suosijat pitivät tätä uutta toimenpidettä suoranaisena tyhmyytenä. He näet luottivat arkkitehti Cavenin ammattitaitoon ja asiantuntemukseen, ja lisäksi olisi kirkko näin uusittuna tullut seurakunnalle huomattavan erän halvemmaksi kuin uusi. Itse pääkysymys, kirkon uusiminen, alkoi toteutua. Ei kirkon alustassakaan kukaan todellisuudessa tiennyt lähdettä olevaksi. Johtopäätös tehtiin vain sillä, että

maan tuoreimmillaan ollessa kirkon alapuolella tuli vettä avoimeksi kaivettuihin hautoihin. Vanhan kirkon perustuksista on aikoinaan käynyt jonkinlainen salaoja hautausmaan poikki jokilaaksoon. Tätä kyllä hautojen teossa säärettiin, jos hauta sattui tulemaan salaojan kohdalle, joten sekin hajaannutti perustuksiin kokoontuvan veden virtausta vettä läpäisevässä, vedetyssä hautausmaan sannassa.

Tämäntapaiset vaiheet nykyisen kirkkomme rakennusaikeissa johtivat siihen, että lopultakin saatiin »ajanmukainen» lämmitettävä kirkko. Ei ajanmukainen vain lämmitettävänä, vaan ajanmukainen myöskin uudenajan arkkitehtuurisiin kauneusarvoihin nähden.

Tässä yhteydessä en malta olla huomauttamatta, että vanhemmilla ajoilla rakennettiin kirkkoja uhrilähteiden läheisyyteen, ehkä niiden päällekin. Joskaan ei vanhan kirkkomme alla todellisuudessa tiedetty lähdettä olevan, niin ei kirkkomme silti ollut vailla uhrilähdettä. Itse kirkosta noin 200 metriä kaakkoa kohden on luontainen ulosvirtaava lähde, mikä on ollut vielä nykyisten vanhusten aikana kaikinpuolisesti hoidon alaisena; siinä on ollut m.m. laudoista rakennettu kansitus, jossa oli hylly sisällä. Hyllyllä oli puusta valmistettuja hankoja veden juontia varten. Varhaisemmalta ajalta muistetaan, että monet kappelimme kätevimmistä miehistä valmistivat tällaisen juomakauhan todelliseksi työtaidon näytteeksi. Itse muistan erään kauhan, joka veistosaiheeltaan oli somistettu uivaksi sorsaksi.

Tämän lähteen vanhat kunnioitetut arvot on nykypäivien kulttuuri täysin riisunut.

*

»Ei ole mitään uutta auringon alla!» on eräs viisas kuningas aikoinaan maininnut. Tämä ajatus on tullut usein mieleeni, kun vanhat arvot unohdetaan kovin herkästi.

Ei ole uutta esim. nykyinen salaojitusharrastus meidän maanviljelijöillämme. Esim. täällä vanhassa Perttulan kappelissa rakennettiin salaojia ja 1850-luvulla Kartanonkylän kartanossa. Kyllä ne silloinkin edustivat korkeinta maatalouskulttuuria, mutta aika näytti, ettei esi-isien viisaus sittenkään ollut niin alkeellista, että se olisi yli aikansa eläneenä siirtynyt tyhmyyksien romuläjään. Luonnonlapsina he vain vaistosivat, että ojaa myöten vesi virtaa ja että oja samalla tekee pellon

kasvukykyisemmäksi. Näistä kokemuksista tiivistettiin määritelmä: »Mitä oja vie, sen sarka tuo!»

Kartanonkylä ei ollut Lounais-Hämeessä ainoa maatila, missä näihin aikoihin harrastettiin salaojitusta. »Pooleen» kartanossa Forssassa (Talsolassa) ja Viksbergin kartanossa rakennettiin myös salaojia 1850- ja 60-luvuilla. Jokioisten kartanon Lintupajun pelto salaojitettiin 1870-luvun lopulla. Nämä ovat olleet vanhan Suur-Tammelan rajojen sisällä. Ehkä salaojitusharrastusta on silloin ollut muuallakin Lounais-Hämeessä. Lintupajun pelto säilytettiin salaojitus noin 7 vuotta.

Näitä muistaessa tulee ehdottomasti mieleen, ettei salaojitus ole ollut maatalouskulttuurin viimeinen ja peruuttamaton pelto-oja-järjestelmä. Onko se peruuttamattomaksi kehittynyt nykyajassa? Ehkä jo seuraava sukupolvi yhtyy vanhaan viisauteen: »Mitä oja vie, sen sarka tuo!»

Salaojaintoilijain sopisi ottaa tutkiakseen, miksi ei salaojitus antanut noin 80 vuotta takaperin Lounais-Hämeessä samaa hyötytehoa, mitä antoi avo-ojitus? Nyt olisi tutkimusten teko vielä helppoa peltoja kaivauttamalla, ja Jolaänissä voi elää vielä miehiä, jotka ovat olleet salaojia luomassa Lintupajun pellolla. Tässä olisi tutkimusala vaikkapa tohtorinväitöskirjaa varten. Ehkä silloin voitaisiin tieteellisesti todistaa, ovatko salaojat hyötytehoisampia kuin avo-ojat, noin vain ilman muuta, kaikilla pelloilla, tai tuovatko siihen maasto tai muut paikalliset suhteet joitakin muutoksia.

*

»Mies ja aika saa vaikka auringon alas taivaalta!» Kyllä tuo on vähän liikaa jykevästi sanottu, mutta siinä on hyvin runsas annos esi-isien aikaisuutta: miehen ja ajan yhteinen teho. Hämäläisillä on tässä kohdassa ollut 'kylvämättä kasvavaa' varojen runsautta aivan kuin karjalaisten laulun runsaus. »Mies syö ja mies saa!»

Edellä oleva esipuhe tuli mieleeni ajatellessani niitä talousarvoja, joita esi-isämme kykenivät toimeksi saamaan. Esim. erään noin kolmatta kilometriä pitkän maantien 1850-luvulla. Kartanonkylän kartano tahtoi kartanon kautta kulkevan kauttakulun siirtää kartanon sivuuttamalla. Tämän tähden katsottiin Tolmi nimisen haan lävitse tien suunta, raivattiin, ojitettiin ja sannotettiin ja niin oli suunnitelma valmis. Tästä ei kyl-

läkään tullut niin yleinen kauttakulkutie, että vanha tiensuunta tältä kohdalta olisi tullut käyttämättömäksi. Päinvastoin uusi tie tuli jonkun ajan jälestä syrjäytetyksi ja on se nyt sulautunut alkuperäiseen luontoon, alkanut metsistyä.

Nykyisten laskelmien mukaan tämä taitaisi olla pääoman tuhlausta. Mutta mitä pääomia siinä olisi voinut tuhlata? Ainoastaan hartiavoimia, ja hartiavoimain tuhlauksesta esivanhempamme sanoivat: »Työssä voima vahvistuu, mutta laiskan ruumis lakastuu!» Kotoista oli kaikki tarvetavara. Kotoista ruoka, eväät, ja evästensä tehosta voi moni sanoa: »Miehellä on rukiinen ranne ja varikoinen leuka!»

Tämän tapaisista kotiseutuaiheista voisi ottaa oppia, mutta otetaanko? Jo pienemmällekin tiepätkälle anotaan valtion avustusta, ja sittenkin moni työvelvollinen pelkää konkurssia tieosuutensa tuottamista rasituksista. Joku aika sitten tässä lehdessä kerrottiin Tammelan kirkon rakentamisesta 1700-luvulla. Tammela on nyt kaikinpuolisesti taloudellisesti vaurastunut, mutta voisiko se nykyajassa rakentaa sellaista kivikirkkoa yhtä pienillä taloudellisilla häviöillä kuin se on silloin luontaismaksujen aikakaudella tapahtunut?

Noituutta ja taikauskoa.

Kirj. J. Rantanen.

I.

Noituus on kansamme keskuudessa näytellyt hyvin huomattavaa osaa menneiden aikojen kuluessa. Vaikka olikin hyvin yleinen se usko, että tuolla »leivättömässä Lapissa» varsinaiset ammattinoidat asustivat, niin oli niitä täällä Hämeessäkin sentään pienempiä noitia melkeinpä jokaisessa kylässä. Toiset heistä saavuttivat suurenkin maineen, kuten esim. Ypäjällä tuo Mannisten Tepon emäntä, jonka teoista kulkee vieläkin kertomuksia kansan keskuudessa. Eihän ole enää mikään pikkuinen noita, joka niinkuin tämäkin »rättäkitti», seilailee pitkin jokea myllynkiven päällä. Tässä on kuitenkin huomattava, että näiden noitien arvo kasvaa sitä mukaa kuin vuosia kuluu heidän ajastaan.

Paitsi näitä varsinaiseen ammattimaineeseen kohonneita oli vielä lukematon joukko, melkeinpä joka toinen ihminen, sellaisia, jotka »tiesivät» aina vähän yhtä ja toista. Niin yleistä oli tällaisiin apukeinoihin turvautuminen, että jos esim. jossain perheessä olisi tarvittu apua joko sairautta, varkaita y.m. varten, ja sattui matkamies poikkeamaan sisälle, kysyttiin häneltä heti, tiesikö hän ehkä jotakin, ja ilmoitettiin mitä varten nyt tällaista apua olisi tarvittu. Tällaisissa tapauksissa pääsi toisinaan leikinlaskukin valloilleen ja »noidaksi» rupesivat sellaisetkin, joilla ei todellisuudessa ollut noista salaisista voimista mitään tietoja, eivätpä edes sellaisiin luottaneetkaan. Sattuipa esim. kerran Mustialan metsänvartija Mihl, vanha sotamies ja läpikotaisin leikillinen ukko, poikkeamaan Turku-matkallaan erääseen taloon, jossa kärsittiin harmia siitä, ettei karja tahtonut iltasin tulla laitumelta kotiinpäin. Emäntä rupesi ikävyyttä matkamiehellekin valittamaan, kysellen tietäisikö tämä jotakin keinoa asian auttamiseksi. Huumorin henki valtasi ukon ja hän lupasi ottaa tämän asian auttaakseen. Pyysi sitten emännältään vähän mallas- ja kaurajauhoja, teki niistä saavin täyteen sellaista »juomaa», jota tavallisesti sioille ja vasikoillekin valmistetaan, ja käski antaa sitä lehmille iltaisin, kun ne tulevat kotiin laitumelta. Tällaista tarjoilua piti sitten jatkaa jonkun aikaa, joten juomaa oli aina niin lisättävä, ettei alkuperäinen loihdittu osa pääsisi tykkänään

loppumaan. Kun Mihl sitten talvella poikkesi samaan taloon, valmisti emäntä hänelle kamariin oikein juhla-aterian ja kiitteli ukkoa saamastaan mainiosta avusta. Luonnollisesti lehmien mielessä oli ruvennut väikkymään tuo maukas jauhojuoma. Tällaisista kokonaan pilanpäiten tehdyistä tempuista sai usko noituuden voimaan uutta tukea ja niin se pysyi voimassa huolimatta vähitellen ilmaantuneista epäilijöistä, eikä ole tällainen usko kansastamme vieläkään tyystin loppunut.

Varsinaisesti noituuden rinnalla esiintyi vielä eräs toinen taikauskon muoto, jota ei katsottu miksikään noituudeksi, mutta käytettiin sitä kuitenkin mitä erilaisimpien asiain autamiseksi. Siihen kuului ensiksikin monipuolinen ennustelu kaikista eteen sattuvista tapauksista, kuten esim. kissan silmienpesu ennusti vieraiden tuloa, jos kaksi tikkua meni ristiin lattialla, niin se ennusti kuolemaa j.n.e. Ekä sellaisiakaan temppuja vielä luettu varsinaiseksi noitumiseksi, jos esim. lehmän poikiessa emäntä vei salaa vähän suolaa naapurin kaivoon ja täten siirsi tuon poikivan lehmän kivut naapurin terveen lehmän kannettavaksi. Ei siinä käytetty mitään sanoja, eikä siinäkään, kun naapurin pellolta siirrettiin viljan satoa omalle pellolle. Piti vain mennä naapurin pellolle, ottaa sieltä kolme tähkää, poistua pellolta pohjoiseen päin ja aidan yli mennessään kuljettaa nuo tähkäpäät kolmeen kertaan aidan seiväsparin ympäri ja sitten viedä ne oman riihensä kiukaalle. Tämä temppu oli tehtävä ennen viljan kukkimista.

Näin helppoja nämä temput useinkin olivat. Ei niissä suurta tekemistä ollut, pääasia oli vain, että tiesi, mitä oli tehtävä. Oli sellainenkin omituinen olio, jota nimitettiin paraksi, ja se vasta palveli ihmisiä eri tavalla, kun vain osasi itselleen sellaisen hommata. Eikä sen valmistamiseen suuria tarvittu, tehtiin vain joistakin kankaantilkuista sellainen nukke, mentiin sitten johonkin yksinäiseen paikkaan ja sanottiin: »Kaksi silmää näkemässä, kaksi korvaa kuulemassa. Synny Para!» Jos nyt oli kaikki asiat oikealla kohdallaan, niin tuo riepunukke muuttui eläväksi olennoksi ja kysyi: »Mitäs tahdot?» Silloin sai lausua toivomuksia, ja Para lähti heti niitä toimittamaan. Mutta aina ei asia onnistunut. Kerran tahtoi eräs vaimo tulevalle miniälleen tehdä tällaisen avustajan ja sitä varten he olivat valmistaneet tuollaisen nuken ja lähteneet sitten erään sillan alle sitä henkiinherättämään. Joku mökin äijä oli nähnyt heidän menonsa ja seurannut heitä. Hän kuuli tuon vaimon sanovan: »Neljä silmää näkemässä, neljä korvaa kuulemassa. Synny Para!» Mutta ei Para syntynyt, kun oli kuusi korvaa kuulemassa. Vaimo arveli, että nyt on jotakin vinossa ja ehdotti, että jätettäisiin nukke tänne toistaiseksi ja tultaisiin joskus uudestaan. Naisten poistuttua meni ukko vuorostaan koettamaan paran tekoa ja hänelle se onnistuikin. Kun hän oli saanut nuo tarpeelliset sanat lausutuksi, syntyi Para heti ja kysyi: »Mitäs tahdot?» Mutta ukko-pahanen hämmästyi tästä niin, ettei osannut sanoa mitään muuta kuin »paskaa». Tällaisella sanalla tarkoitettiin yleisessä kielenkäytössä sitä ettei tahtonut eikä piitannut mitään. Mutta mistäpä tuo vasta syntynyt Para niin tarkalleen tun-

si tammelalaisten puhetavat, hän otti vain asian ihan kirjaimellisesti ja alkoi hommata ukon mökille tuota hänen pyytämäänsä tavaraa oikein porvoonmitalla. Kun tämä varasto yhä lisääntyi jokaisena yönä, hätääntyi ukko niin, että lähti viimein oikean noidan tykö, joka sitten tulikin pelastamaan hänet.

Sellaisia kertomuksia liikkui kansan keskuudessa vielä viime vuosisadan jälkipuoliskolla. Toiset niihin suhtautuivat silloin jo vähän epäillen, mutta toiset ottivat ne vielä kokonaan täydestä. Sellainen usko oli ihan yleinen, että kaikki ne henkilöt, jotka tällaisiin avustajiin ja heidän antimiinsa turvautuivat, tulivat jonkunlaiseen velkaan itselleen paholaiselle, ja että tämä heitä sitten kiusasi jollain tavalla. Olipa hän oikeutettu saamaan heidän sielunsakin sitten kuollessa, ellei sitä ennen saatu tuota velkojaa jollain tavalla petetyksi tai muuten tyydytetyksi. Tämä käsitys oli kansalle etenkin n.s. riimuurareista, joiden sanottiin ihan omalla verellään kirjoittaneen nimensä sellaisen kontrahdin alle, jossa he suostuivat kuoltuaan luovuttamaan sielunsa paholaiselle. Toisten tietojen mukaan heidän piti jokaisena pitkäperjantain yönä kokoontua johonkin vanhaan myllyyn, jossa he sitten tanssivat niin, että paita, vieläpä sukatkin, olivat verisessä vaahdossa. Toisten tietojen mukaan oli jossain siellä ja täällä, m.m. Jokioisten kartanossa, sellainen huone, jossa ei ollut ollenkaan ikkunoita, eikä siihen koskaan pantu mitään tavaroita säilytettäväksi. Riimuurarit kokoontuivat sinne kahdesti vuodessa tanssimaan sanotuin seurauksin. Kerrotaan Wiksbergin kartanonkin omistajan olleen riimuurari niihin aikoihin, jolloin rovasti Tolpo oli Tammelan kirkkoherrana. Tämä mies oli pyytänyt Tolpoa kastamaan itsensä uudestaan, jolloin hän olisi päässyt vapaaksi paholaiselle antamastaan lupauksesta. Rovasti tulikin ajaen vaunuilla ja parivaljakolla. Oli ollut ukko niin varovainen, että oli käskenyt kuskinsa odottamaan siinä rappusten edessä koko ajan kun hän viipyy tuolla sisällä. Ja niin se sitten oli käynyt, että rovasti tuli juosten hattu kourassa, hyppäsi vaunuihinsa ja hosui hevosia kiireesti liikkeelle. Ihan oli ukko vapissut pelosta (»vaikka oli pappi») ja oli kertonut kuskilleen, että siellä tuli eri rymy, mutta minkälainen rymy se oli, sitä ei hän ollut tarkemmin kertonut. Kun toisten tietojen mukaan mainitun kartanonherran puoliso oli kolme vuorokautta itkenyt eräässä ladossa miehensä kuoltua, niin näyttäisi siltä kuin Tolpon uusi kastaminen olisi jäänyt tuloksettomaksi.

II.

Mutta ei yksin riimuurareita, vaan tavallisia noitiakin odotti toisinaan kaamea kohtalo. Tammelan Letkulla oli elänyt sellainen tavallista suurempi noita, joka oli tunnettu suuresta taidostaan laajassa ympäristössään. Hänen luonaan kävi niin paljon avunhakijoitata, ettei hän juuri ollenkaan joutanut töitä tekemään. Mutta vaikka hän oli vain tavallinen mökkiläinen, ei häneltä koskaan puuttunut ruokaa tai vaatteita, vaikka ei hän noilta avun tarvitsijoilta koskaan ottanut pienintäkään korvausta. Kerran oli hän mennyt metsään puita hakkaamaan. Naapuristossa oli

joku mies lyönyt kirveellä jalkaansa ja siitä juoksi verta »ikäänkuin härjän kurkusta». Joku toinen mies hyppäsi kiireesti hevosen selkään ja lähti ajamaan metsään, niin että hevonen kaatui hengästyneenä maahan hänen saapuessaan perille. Kun hän oli puhunut asiansa noidalle, sanoi tämä, ettei hänellä nyt enää ollut mitään kiirettä, sillä verenvuoto oli jo lakannut. Näin hän siis, potilasta edes näkemättä, paransi sairauksia.

Mutta kotoisissa oloissa olivat hänen toimensa vähän mutkikkaampia. Kun eräs palvelustyttö meni hänelle näyttämään suurta veripahkaa kainalossaan, joka särki hirmuisesti, niin noita meni vintille ja sieltä tullessaan oli hänellä mukanaan melkein jo loppuun kulutettu kovasin, jolla hän silitti muutaman kerran veripahkaa ja ihan sillä hetkellä lakkasi särky ja se laski vähitellen entisellensä. Mutta kun eräs poika meni noidalle ilmoittamaan, että hänen sisarensa oli kuolemaisillaan, sitä kun poltti sisuksista hirveästi, niin noita käski hänen hankkimaan vähän viinaa, ja kun poika sitä toi, meni noita taaskin vinttiin viina mukanaan ja sieltä tultuaan hän selitti, että tyttö oli äitinsä kiroissa, mutta kyllä se siitä paranisi. Ja kun poika tuli kotiin, oli sisko jo täysin terve. Tytön äiti oli kovasti vastustellut tyttärensä tekeillä olevaa naimiskauppaa ja siksi arveltiin äidin niin suuttuneen, että oli toimittanut tyttärelleen tuollaiset vatsanpoltot.

Kun noita tuli vanhaksi, otti hän luokseen erään pienen tytön, joka laitteli hänelle ruokaa, siivoili ja lämmitti huonetta j.n.e. Kerran sitten, kun noita oli jossain poissa ja tyttö yksin kotosalla, ajoi kolme mustiin vaatteisiin puettua herraa vaunuilla ja mustilla hevosilla noidan asunnolle ja kysyivät, oliko tämä kotona, johon tyttö vastasi kieltävästi. Silloin olivat ihan siihen paikkaan kadonneet niin herrat kuin vaunut ja hevosetkin. Noidan saavuttua kotiin kertoi tyttö hänelle näkemänsä. »Vai jo ollaan niin pitkällä», oli noita siihen vain lyhyesti vastannut. Pian sen jälkeen hän sitten sairastui. Silloin teki hän oikein kuivista puista suuren valkean pesään, ja kun puut raukesivat suureksi hiillokseksi, meni noita vielä kerran vinttiin ja toi sieltä Katekismuksen kokoisen, hyvin mustan kirjan, jonka hän asetti hiillokselle. Mutta kirja ei syttynyt palamaan. Noita kävi hyvin levottomaksi ja suuret hikipisarat tippuivat hänen otsaltaan. Vihdoin kirja syttyi ja vielä sellaisella ryskeellä ja paukkeella, että tyttö luuli jo koko tuvan sortuvan. Liekit leimahtelivat pesästä ulos pitkinä kielekkeinä ja itse tuo muuri tuhoutui melkein kelvottomaksi. Tämän tapahduttua noita jälleen rauhottui ja pian sen jälkeen hän sitten kuolikin.

Ei ole tietoja siitä, miten tämä letkulainen noita haudattiin, mutta Koijärveltä on sellainen juttu Ahoniityllä aikoinaan eläneen kuuluisan noidan hautajaisista. Noita oli erään talon eläkevaarina, ja kun hän kuoli talvella, niin annettiin ruumiin olla siinä kamarissa, missä hän oli asunutkin. Kun sitten sunnuntaiaamuna piti lähdettämän Tammelan kirkolle ruumista hautaamaan, ei saatukaan kamarin ovea auki, vaikka ei siinä mitään lukkoakaan ollut. Se pysyi kiinni kaikista ponnisteluista huolimatta. Rohkeimmat jou-

kosta ehdottivat silloin, että otettaisiin ikkuna irti ulkopuolelta, ja joku menisi siitä sisälle katsomaan, mikä siellä oli vikana. Mutta ei sieltä mitään estettä löydetty. Kun sisälle mennyt mies työnsi ovea ulospäin, aukeni se yhtä helposti kuin ennenkin. Kun sitten ruumis nostettiin rekeen ja ajettiin vähän matkaa, niin jo lensi luokka hevosen valjaista. Kuskin vieressä istui pieni poika ja tämä nouti luokan, ja hevonen valjastettiin uudestaan. Jonkun ajan perästä kuitenkin uudistui sama temppu; poika sai taaskin hakea luokan metsästä. Vielä kolmannenkin kerran heltisi luokka ennenkuin oltiin ehditty Ilvesojan Mattilan ja Juhalan välillä olevalle sillalle. Siihen päästessä oli hevonen jo hiestä aivan märkänä ja sillalla se pysähtyi kokonaan. Kun ajaja hoputti hevosta uudestaan liikkeelle, niin se lähtikin ja astui vielä muutaman askeleen, mutta pysähtyi taaskin. Ajaja löi silloin piiskalla kolmasti ruumisarkun päälle poikittain ja sanoi: »Pois perkele reestä, ei minun ole määrä sinua kyyditä, ainoastaan tätä vainajaa». Nyt lähti hevonen liikkeelle, kulkien niinkuin ennenkin, ja niin päästiin kirkolle ilman erityisiä vaikeuksia.

Talsolan noita oli siitä erikoinen, että hän tiesi missä kaikki kadonneet esineet olivat. Kun eräästä talosta kerran hukkui hopealusikka, niin hän sanoi, että kyllä se löytyy kirkkomatkalla. Käytiin talosta jo kirkossakin, mutta lusikkaa ei vain löydetty. Eräänä pyhäamuna olivat isäntä ja emäntä jälleen kirkkoon lähdössä ja kun näytti siltä, että rupeaisi satamaan, niin emäntä meni hakemaan salin nurkassa pystyssä olevaa ja kokoon vedettyä sateensuojaa. Kun hän sitten avasi sateensuojan, niin sieltä löytyikin kadonnut lusikka.

Erään torpan mullikka ei noussut aamulla ylös makuulta, kun karjaa lähdettiin ajamaan laitumelle. Emäntä hoputti sen kuitenkin muun karjan perässä. Kun karja illalla saapui kotiin, ei mullikkaa ollutkaan toisten mukana. Mentiin laitumelle saakka sitä etsimään, mutta ilman tulosta. Noita sanoi, ettei se ollut laitumella eikä kotona, vaan sillä välillä. Kun ajaja aamulla oli palannut kotiin karjan perästä, oli mullikka poikennut tavalliselta polulta, kulkenut toista polkua jonkun matkan ja asettunut jälleen makuulle. Siitä se sitten löydettiin kuolleena.

Kerran oli noita matkalla Talsolasta Forssaan. Hänen ohitseen ajoi muutamia hevosmiehiä. Viimeistä hevosta ajoi pieni poika, joka kehoitti mummoa tulemaan rekeen. Noita istuikin pojan rekeen kehuen kyydin tekevän hyvää vanhalle ihmiselle. Samalla hän ilmoitti pojalle, että hän jää pois, kun on päästy Lamminolan ahteen päälle. Mutta poika ei seisottanutkaan hevosta, vaan hoputti sen juoksemaan koskisillan ahteelle päin. Päästyään lähelle siltaa hevonen pysähtyi, eikä hoputuksista huolimatta mennyt askeltakaan eteenpäin. Poika pillahti itkuun, mutta »mamma» sanoi, ettei ollut mitään itkun syytä, hän vain seisotti hevosen päästäkseen pois reestä ja samalla näyttääkseen, ettei vanhoja ihmisiä saisi kiusoitella.

Metsäneläimiä saattoivat noidat lumota sellaisiksi, etteivät ne voineet purra ihmistä. Mutta sekin letkulainen suurnoita ei vain kyennyt lumoamaan karhun kynsiä. »Kyllä minä sen hampaat vangitsen, mutta kynsille en

minäkään mitään mahda», oli ukko sanonut.

Myöskin kirves voitiin noitua sellaiseksi, ettei se vienyt haavaa, vaikka sillä löi jalkaansa. Eräs Talpian mies oli kerran niittyään tarkastelemassa ja huomasi sen aidan olevan korjun tarpeessa. Hän siis meni lähellä olevaan torppaan pyytämään kirvestä lainaksi. Mikko antoikin kirveen, ja kun aita tuli korjatuksi, sanoi lainaaja kirvestä pois viedessään, että hän sillä löi jalkaansakin. Silloin kirveen omistaja rupesi kovasti ihmettelemään, että kuinkas sen laita on, kun se on noidan luona käytetty, eihän sen pitänyt jalkaa haavoittaman. Ei se haavoittanutkaan, sanoi lainaaja, ja näytti saapastaan, jossa oli ammottava aukko, mutta jalassa ei ollut muuta kuin pieni punainen viiru.

III.

Sellainen luulo oli hyvin yleinen, että kun ripillä käydessään otti ehtoollisleivän eli öylätin ja ampui siihen pyssyllä, niin tuli pyssy sellaiseksi, että kun sillä ampui vain sinne päinkin, missä lintu oli, niin lintu kyllä jäi metsästäjän saaliiksi. Eräs mies oli yrittänyt tuota keinoa. Kun toinen pappi kulki edellä jakamassa leipää, niin mies oli nenäliinalla pyyhkivinään suutaan ja otti leivän nenäliinaansa ennen kuin perässä tuleva pappi ehti tarjota viiniä. Metsässä asetti mies öylätin puun kylkeen ja ampui siihen. Kun hän sitten meni katsomaan, oliko luoti osunut paikalle, näkikin hän puun kyljessä Vapahtajan riippumassa, kuulanreikä sydämen kohdalla. Pian tämän jälkeen tuli mies hulluksi. Samoin oli käynyt eräälle toiselle michelle, joka oli tappanut käärmeen, kaivanut haudan, laskenut käärmeen siihen ja sitten siunannut sen kuin ihmisen.

Lepopäivän pyhittämisestä on kansamme keskuudessa pidetty hyvää huolta, mutta aina on ollut myöskin niitä, jotka eivät ole tälle asialle antaneet riittävästi arvoa. Siitä syystä aina yksi ja toinen joutui saamaan tavalla tai toisella pieniä huomautuksia tästä asiasta. Forssalainen vanha kirvesmies Domander kertoi, ettei hän havainnut pyhätyönsä tulleen häirityksi muuta kuin yhden kerran. Hän oli silloin vielä nuori mies ja innokas metsästäjä, asui Urjalassa. Eräänä kolminaisuuden sunnuntaina meni hän lähellä nykyistä Matkun asemaa olevaan Kultarannan mäkeen, jossa tavallisesti oli aina runsaasti teeriä. Pian hän nytkin sai teeren näkyviinsä, tähtäsi ja laukasi. Teeri hypähti korkealle maasta, mutta ei kuollut. Toinen laukaus, mutta samalla seurauksella. Vielä kolmaskin laukaus ja teeri hypähti nytkin korkealle ylös maasta, muttei kuollut. Kun hän sitten lähti ottamaan lähempää selvää tuosta kummallisesta teerestä, niin hän näki, että teeri olikin vain tavallinen kanto. Sen jälkeen ei ukko enää koskaan mennyt pyhäpäivänä metsästämään.

Haudankorvalla eräs Jannen-Hetaksi kutsuttu vanha vaimo kertoi kerran menneensä muutamien lasten kanssa eräänä sunnuntaina metsään mustikoita marjastamaan. Hänellä oli edellisiltä vuosilta tiedossaan useita hyviä marjapaikkoja, mutta tällä kertaa ei hän löytänyt näistä paikoista edes mustikan

varsiakaan. Lapset jo tuskaantuivat, mutta ei hän sille mitään mahtanut. Kuitenkin oli hän jo päässyt selville siitä, että asiat eivät nyt olleet niin kuin pitäisi. Siksipä hän sanoikin lapsille, että mennään nyt kotiin ja tullaan huomenna uudestaan. Juuri tällöin ilmaantui heidän eteensä mustikoita niin paljon, että näytti siltä kuin olisi siihen musta verka levitetty. Lasten piti ruveta poimimaan, mutta hän esti heidät siitä, sanoen että huomenna tullaan uudestaan. Kun he sitten maanantaina menivät uudestaan, ei siinä paikassa ollut enää edes mustikan varsiakaan, mutta niistä eilispäivänä tyhjinä olleista paikoista löysivät he nyt mustikoita jonkun verran.

Mara oli myöskin yksi sellainen yliluonnollinen olio, joka esivanhemmillemme tuotti paljon harmia. Sen ulkomuodosta ei ole kukaan voinut antaa tietoa, sitä kun ei kukaan ollut nähnyt. Se vain tiedettiin, että se öisin kiusasi elukoita, varsinkin hevosia, mutta joskus harvoin lehmääkin. Millä tavalla se niitä kiusasi, siitäkään ei tarkemmin tiedetty, mutta aamulla talliin mentäessä tavattiin tällainen »Maran» ajama» hevonen kovasti hikisenä, toisinaan ihan vaahdossakin, ikäänkuin hyvinkin raskaasta työstä tulleena. Kun joskus öiseen aikaan kuultiin tallista kovaa kolinaa. — Maran ajama hevonen siellä potki — ja mentiin katsomaan, ei sieltä mitään löydetty. Paras lääke tällaista vitsausta vastaan oli se, kun pidettiin virsikirjaa tallin oven päällä, sisäpuolella, tai katossa sen hevosen kohdalla, jota Mara pahimmin kiusasi. Toiset käyttivät tähän tarkoitukseen ainoastaan muutamia virsikirjan lehtiä. Täydellistä apua ei tästäkään keinosta sentään kuuleman mukaan saavutettu.

Forssan Lehdessä 2, 4 ja 6 p:nä marrask. 1931.

Perttulan jättiläinen y.m.

Me täällä vanhassa Perttulassa kuulumme vanhoihin henkisen viljelyksen rintamaihin. Meillä on ollut kirkkokin jo niinä aikoina, jolloin jättiläiset kokivat kirkkoja heittokivillään tuhota. Erään jättiläisen vihan kohteena oli meidänkin muinainen kirkkomme, mutta eräs älykäs vaimo sai jättiläisen pahat aikeet keskeytetyksi. Jättiläisen astellessa kirkkoamme kohden kivi kukkarossaan kokosi vaimo vanhoja kenkärajoja ja riensi jättiläistä vastaan. Jättiläisen kysyttyä: »Miten pitkältä vielä on Perttulan kirkkoon?» vastasi vaimo: »Ai, herra, kyllä sinne on matkaa! Kaikki nämä kengät minä olen tällaisiksi sotkenut, vaikka olivat kaikki uusia, kun minä kirkon tyköä lähdin.» Jättiläinen kuultuaan matkan pituuden pudotti kiven kukkarostaan ja poistui.

Varsanojan kylässä Ylösmäen harjulla on sanottu kivi ja nimitetään sitä »Kukkarokiveksi». Ellette usko, niin käykää katsomassa! Kyllä Ylösmäen pappa sen teille näyttää.

Oikein tahtoo kademieli joskus purkautua esille muistellessa esivanhempiemme lennokkaita ajatuksia. He kykenivät olevissa oloissa näkemään kaikille asioille suoran ja pikaisen ratkaisun. Esim. meidän muinaiselta tietomieheltämme Sahlbergiltä pyysi eräs mies suositustodistusta maailmalle lähtiessään. Sahlberg vastasi: »Sinulla on hyvät kirjat, näytä selkäsi!» — Mies oli aikoinaan saanut raipparangaistuksen. — Oli pätevä todistus kylläkin ja todellinen ilman liverteleviä suositusylistelyjä.

Hiljaiset juopot ovat nykyään vähällä tehdä huoltoviranomaisista harmaapäitä. Tammelan entinen piirilääkäri Vesterlund ratkaisi tämänlaisen kysymyksen yksinkertaisesti lääkärintaidollaan. Eräs hiljainen juoppo vanhasta kappeliseurakunnasta kävi usein pikkuhiprakassa ollessaan lääkärin luona. Vesterlund antoi reseptin ja apteekista annettiin lääke. Kotonaan tämä hiljainen juoppo tarkasti lääkekääröään ja huomasi käärön sisältävän r a a m a t u n. Myöhemmin kun tämä hiljainen juoppo kävi uudelleen Vesterlundin tykönä, niin Verterlund oli neuvonut käyttämään vanhaa lääkettä edelleen.

Edv. Rautanen.

19/10 — 1931.

Kartanonkylän torpparielämää.

Kirj. *Edv. Rautanen.*

Kartanonkylän naiset pesivät rautaruukin ikkunoita.

Ypäjän Kartanonkylän torpparioloista en ole saanut muistitietojen avulla häätöjä ynnä muita vuokranantajan ja vuokraajan välisiä suhteita koskevia kertomuksia varhaisemmalta ajalta kuin 1800-luvun keskivaiheilta alkaen. Muistetaan kyllä vielä Kartanonkylän omistajana Jokioisten isäntä, maaherra Willebrand, joka Kartanonkylän sitten olisi myynyt jonkin Turussa pidetyn kekkeritilaisuuden yhteydessä kapt. Pederloffille. Pederloff olisi taas kartanon myöhemmin myynyt Pinello'lle, tämä Cougerille ja Cougerin kuolinpesä Collinille.[1]

On kerrottu, että Kartanonkylän läänistä käytiin Willebrandin aikana päivätöitä suorittamassa Jokioisten kartanossa. Naisväki joutuessaan naapurikappeliin töihin pukeutui tavallista siistimmin. Jokioisten kartanossa oli silloin häijysisuinen työnjohtaja, joka nähtyään Kartanonkylän läänin naiset paremmassa vaatetuksessa oli järjestänyt heidät pesemään rautaruukin akkunoita. On kerrottu, että työnjohtaja vielä ihan häijyyttään koki saada akkunain pesijät liatuiksi.

1850-luvulla alettiin torppia järjestää ulommaksi vanhoista kyläryhmistä. Eri kylien torpat tulivat noin 1—3 km etäisyyteen niittujen ja korpien kuivemmille kummuille. Toiset torpat saivat uudella asemallaan osaksi raivattua aluetta, mutta oli toisia, joiden viljelysmaat oli kokonaan raa'asta maasta tehtävä. Jo tätä ennen oli uudella torppakulmalla ollut joitakin sotilastorppia, jois-

---

[1] Tieto »Pederloffista» on luullakseni erehdys ja tarkoittanee Wetterhoffia. V 1792 myi Willebrand Kartanonkylän eversti Julius Pinellolle ja kapt. Buchwalle, jonka jälkimmäisen osuuden majuri Carl Mannerheim sukulunasti 1797. V. 1848 osti Kartanonkylän Carl Emil Wetterhoff, joka myi sen parin vuoden perästä Gustaf von Cougerille. V. 1875 osti kartanon Cougerin perillisiltä D. A. Collin ja hänen poikansa P. A. Collin sai kartanon 1894. — E. A.

ta ainakin Perttulan kylässä on mainittu Elg ja Korpraali eli Vimberg.[1] Elg on mainittu alkuaan olleen mäenrinteeseen kaivettu savupirtti. Lähempänä kylää on pitänyt olleen Vakker-niminen sotilastorppa. Näistä sotilasasunnoista tuli mainituissa siirtovaiheissa varsinaisia verotorppia. Torpilla oli silti niitut kylien takamailla talojen varsinaisten niittujen läheisyydessä. Myöhemmin 1800-luvun lopussa järjestettiin Kartanonkylän torppien maat uudelleen siten, että ne tulivat, mikäli suinkin mahdollista, vain yhteen lohkoon torpan rakennusten välittömään ympäristöön. Näin tuli osittaisia siirtoja vanhoille torpille, ja takamaille muodostettiin joitakin uusia torppia. Samassa yhteydessä perusti kartanonomistaja kaksi ulkotilaa, joten kaukaisempien torppareiden taksvärkkimatkat samalla lyhenivät, ja kartanon takamaat tulivat voimaperäisemmän viljelyksen alaiseksi.

Litviiki oli kiusausten päivä.

Varsinainen vero kartanoon suoritettiin työpäivien muodossa, taksvärkillä. Torppien suuruutta arvosteltiin vain sen mukaan, kuinka monta taksvärkkipäivää kullakin oli viikossa. Tosin kyllä takamaiden torpat suorittivat veronsa vähemmän päivätöillä ja runsaammin luonnontuotteina, kuten viljassa ja käsitöissä (miehet tekivät rekiä ja astioita sekä naiset toivat yleisimmin säkkejä ja puhdistettuja pellavia). Veroon kuului myös kukonpoikia, tuhkaa, marjoja, munia, voita, viljaa ja lampuotitiloilla osaksi heiniä. Verorälssitilat toivat vielä metsäntuotteita, nim. seinähirsiä tai sahatukkeja.

Veroja otettiin kartanon konttorissa vastaan kaikkina aikoina, mutta varsinainen tilinselvitys, litviiki, tehtiin kahdesti vuodessa, toukokuussa ja marraskuussa, joskus mahdollisten esilletulleiden syiden vuoksi muulloinkin, lähellä vapunpäivää keväällä ja samoin lähellä marraskuun ensi päivää syksyllä. Litviiki tarjosi samalla käskyjen ja määräysten antamiseen sopivan tilaisuuden. Kartanon metsänvartijan henkilökohtainen läsnäolo oli välttämätön. Jos määräyksien yhteydessä tuli esille kysymys metsää koskevista asioista, kuten rakennustarpeista, aita-aineksista, vieläpä niittujen perkauksistakin, niin oli metsänvartija asiantuntijana kartanoa edustamassa. Samoissa tilaisuuk-

---

[1] Vimberg on ollut Honkalan talon torppa. Talot Honkala, Kujala ja Papali ovat kertoman mukaan olleet Willebrandin aikana Kartanonkylän omistuksessa lampuotitiloina, mutta Pinello ja Pederloff myydessään kartanon ovat jättäneet näistä itselleen. Mainitut kolme Perttulan kylän taloa ovat myöhemminkin olleet aatelisten omistuksessa. Esim. Honkalan ja Papalin myi von Hellens 1860- ja 70-lukujen vaiheissa. Samoihin aikoihin tuli Kujalakin talonpoikaissuvulle.

sissa saivat torpparit muistutuksia ja nuhteita laiminlyönneistään ja mahdollisista omavaltaisista metsänhakkauksista, verorästeistä, niskuroimisista työmailla y.m. seikoista, joita kartanon isäntä piti vuokrasopimusten vastaisina. Monille torppareille oli litviiki kiusausten päivä. Tunnolla saattoi olla joitakin omankädenoikeuden täytäntöönpanoja, ja salatkin tulivat joskus ilmi. Litviikkitilaisuuksissa torpparit esittelivät asioitaan, kuten rakennusaineiden tarpeitaan ja uutisraivaussuunnitelmiaan. Tällöin ne varmimmin tulivat kartanon kirjoihin merkatuiksi.

Varhaisemmalta ajalta, jolloin päivät »pulkkaan» merkattiin, ei ole kerrottu, voiko ylitehtyjä taksvärkkipäiviä luovuttaa toisille, mutta kun sitten tulivat käytäntöön taksvärkkilaput, niin näitä lappuja käytettiin torppareiden keskuudessa osittain rahanvälineenä. Esim. 1880- ja 90-luvulla eräs kauppias ei koskaan lähettänyt työläisiä tonttivuokrasta sovittujen päivien tekoon, vaan aina osti taksvärkkilaput ja vei tilipäivänä ne kartanon konttoriin. Torppareiden kesken olivat taksvärkkilaput vaihtotavaraamiltei jokaisenä litviikipäivänä. Jos joltakin niitä puuttui, niin käännyttiin sen puoleen, jolla oli ylijääneitä lappuja. Kartano myös osti ylijääneitä taksvärkkilappuja, mutta ei olisi maksanut täyttä kurssihintaa eli sitä mitä torpparit keskinäisessä yhteistoiminnassa pitivät hintana. 1890-luvun keskivaiheilla tuli päivätyön kirjanpito niin paljon täydellisemmäksi, että joka ilta merkattiin suoritettu työpäivä kunkin torpparin nimelle. Tällöinkin vielä saattoi päivätöissä rästiinjäänyt torppari turvautua naapurin ylipäiviin, mutta sovittelussa tulivat tilinpitäjätkin olemaan mukana, eikä lääni voinut enää toimittaa vaihtojaan niin hiljaisesti, että ne olisivat jääneet isännältä yksityiskohdittain salaisiksi.

Kyläkunnat kilpailivat töistä.

Suurimpana veroeränä torppareilla olivat päivätyöt, taksvärkki. Kartanonkylän alue käsitti kolme eri kylää, ja torppareiden luku oli viime aikoina siinä viidenkymmenen seutuvilla. Joka päivä oli töissä aina kolmen eri kylän miehiä. Tämä seikka piti yllä kilpailua eri kylien kesken. Talon etumies yritti kohdastaan jouduttaa töitä mikäli mahdollista, ja suurempien n s. kausitöiden aikana ryhmitettiin heidät työkunniksi. Tavallisimmin muodosti saman kylän työväki oman työryhmän, milloin eivät työnjohtajan määräykset sitä estäneet. Täten suoritettiin kylien keskeiset työkilpailut kartanon työmailla. Joskus sattui, etteivät heikommat jaksaneetkaan seurata joukon mukana, joten heille kertyi työrästiä. Jos nämä heikommat olivat joko torppareiden omia lapsia tai palkkaväkeä, niin yleinen ja yksinkertainen johtopää-

tös oli: »Ei sille voi antaa miehen päivää». Torpan haltijain, isäntien suhteen oli toinen käsitys. Vaikkapa torpan isäntä olisi ollut vieläkin heikompi työntekijä, niin sille tuli täysi miehen päivä.

Hevostöissä teki edelläsanottu poikkeuksen. Vanhuskin velvoitettiin hevosellaan samoihin kuormalukuihin kuin minkä etumies saavutti. Joskut vanhat tyyniluonteiset torpparit koettivat kolmessa päivässä tehdä kahden päivän tuloksen. Näin tuli hevosajossa usein yksityisluontoista kilpailua. Useat kyvykkäimmät läänin miehet yrittivät etumiestä kiusata, eikä siinä yhteydessä maltettu olla hevostakaan ylimääräisesti rasittamatta. Tällainen hevosajokilpailu kehittyi esim. 1890-luvulla niin pitkään kiistaan, että kartanonmiehet rupesivat käyttämään kahta hevosta päivässä. Aamupäivällä ajossa ollut hevonen sai seistä vapaana tallissa iltapäivän. Lähempänä kartanoa olevat torpparit alkoivat tehdä samoin eikä kiistanhaluinen nuorimies useinkaan malttanut päivällisaikaa pitää, jotta olisi kuormaluvun saanut siksi edelle, että kun hän lähti kotiin, oli etumiehen vielä vietävä yksi kuorma.

Samantapaista tahtoi olla kilpailu jalkapäivätöissäkin. Ojankaivuu ja halkojen hakkuu teetettiin tinkitöinä. Vanhaa ojaa oli toisinaan kaivettava siinä 200 syllän seutuvissa. Saattavimmat ja ylpeäluontoisimmat nuoret miehet pyysivätkin ojankaivuun aikoina tinkitöitä useammaksi päiväksi, jos vain oli mahdollista. Aamuvarhain he tavallisesti ryhtyivät töihinsä ja tinkinsä suorittaneina kävelivät konttorin edustalla lapio selässä. Tällaisista tapauksista on kerrottu, että kartanonomistaja oli esim. 1870-luvulla kysynyt eräältä: »Mitä sinä siinä kävelet, etkös työmaallas pysy?» — »Minä olin tingillä», oli ylväs vastaus. Kartanonomistaja kutsui pehtoorinsa konttoriin ja nuhteli, että tämä oli niin pieniä tinkejä antanut. »En laitaan sängystäni ylös kerkiä, kun ovat jo tosa konttorin edessä!» Ojatinkiä lisättiin, mutta mainittu taksvärkkäri ei sitä mitokseenkaan ottanut. Kävi kuten ennenkin konttorin luo. Entisenlaisia huomautuksia saadessaan hän vain tokaisi: »Eivät herrat osaa määrätä niin suurta tinkiä, ettei työmies sitä ehdi suuruspäiviin valmiiksi tehdä». Tällaisten seikkain tähden työnjohtajat joskus kieltäytyivät tinkitöitä antamasta, kun he niiden tähden aina silloin tällöin saivat isännältä muistutuksia.

Rukiinleikkuupäivät olivat erikoisempia juhlapäiviä torppareille, joiden verosuoritukseen ne oli sisällytetty. Vuokravälikirjoissa mainittiin näet torpparin velvoitukseksi saapua kutsun saatuaan eloon. Kartanon puolesta saivat torpparit elonleikkuupäivinä juomaa (sahtia), kahvia, voileipää juustoviipaleen kera ja viinaa kahdesti tai kolmasti ryyppypikarillisen. Illalla oli yleiset tanssit.

Pellolla seurasi soittaja kaiket päivät soitellen ja pitäen seuraa työväelle. Eloon mentäessä soittaja kulki edellä marssia soittaen ja illalla samoin kotiin palattaessa.

»Kukas tätä nyt enää puhuu.»

Työpäivien pituus oli ennen 1870-luvun alkua kesäisin 15 tuntia, nim. aamulla klo 4:stä iltaan klo 9:ään. Välillä oli kaksi tunnin pituista ruokalepoa, nim. suurus klo 8—9 ja päivällinen klo 2—3. 1870-luvun alussa otettiin Lounais-Hämeen kartanoissa käytäntöön 13-tuntinen työpäivä, aamusta klo 5 iltaan klo 8. Työjärjestelyjä muutettiin usein. Toisinaan oli määräpäivät kullakin torpparilla, mutta toisinaan piti tulla vain kutsun perusteella. Sana toimitettiin kartanosta lähetetyllä kirjelipulla, ja kullakin torpparilla oli velvoitus kuljettaa taksvärkkikirje määrätyille naapureille silloinkin, vaikka ei kutsu kohdistunut heihin. Annettujen määräysten rikkomisista saattoi saada sakkopäiviä. Toisinaan oli sen aihe hyvinkin vähäpätöinen, ja niissä esiintyi joskus joku persoonallinenkin vaikute, koskapa lääni usein havaitsi sakkopäivien suhteen puuttuvan johdonmukaisuutta. Toisen ei tarvinnut isommistakaan virheistä suorittaa sakkopäivää, mutta toisen osalle se lankesi usein hyvinkin turhamaisista syistä. Omalupaisesta metsästyksestä esim. meni sakkopäiviä. 1880-luvulla, vuokraaja R. Thulinin isännyyden aikana, oli sakkopäivien käyttö hyvin yleistä. Monille n.s. taksvärkkirengeille, veropäivien tekijöille, tuli vuoden mittaan tuntuva lisäys päivätyövelvoitukseen.

Tämän vuosisadan alussa tuli taas yleinen työpäivien lyhennys, mikä Jokioisten kartanossa toteutettiin jonkimmoisen torpparilakon painostuksesta. Kartanonkylän isäntä P. A. Collin lyhensi vastaavasti työpäiviä oma-alotteisesti. Tällöin tulivat kesäiset työpäivät 11-tuntisiksi. Monet vanhemmat torpparit olivat tästä toimenpiteestä kovin kiitollisia mainiten, että sekin oli heille kovin suuri helpotus, kun 1870-luvun alussa 15-tuntinen työpäivä alennettiin 13-tuntiseksi. »Kukas tätä nyt enään puhuu? Ei luulisi kenenkään olevan tyytymätön.» Tyytymättömiä olikin vain nuorisossa. He olivat kuulleet teorioita, että kahdeksassa tunnissa voi työläinen tehdä saman työn kuin kymmenessäkin, mutta vanhemmilla oli ollut käytännön koulu kiinnittämässä huomiota todellisuuteen.

»Isännän käden minä täytin.»

Varhaisemmalta aikakaudelta ilmenee, että torppain vuokraajilla oli hyvin voimakas siveellinen vastuuntunne vuokraehtojensa täyttämisessä. Esim. 1860- ja 70-luvuilla oli torppareita, jotka huomattuaan, että verovelvoitusten täyttäminen heille tulisi ajanpitkään vaikeaksi, jättivät sovinnolla torppansa veroisännän vapaaseen käyttöön. Näillä entisillä

torppareilla oli asiain yhteyksissä toisinaan huomautus: »Isännän käden minä täytin». Tähän tunnustukseen sisältyi, ettei entinen torppari ollut mikään hävinnyt. Kartanonkylän omistaja D. A. Collin seurasi 1870-luvulla huomaavaisuudella torppareidensa kehitystä. Jos huomasi enteitä häviämistä kohden, niin hän kävi suoraotteisesti torpparinsa kanssa neuvotteluihin järjestääkseen torpparinsa asioita molemminpuolisten häviöiden poistamiseksi.

Torpat yleensä olivat hyvin halutuita vuokratiloja. Maananti oli lapsirikkaissa perheissä moninverroin lupaavampi kuin satunnaisen työn turvissa eläminen. Tilapäinen työ vaati työn- ja palkansaantiin nähden monipuolisempaa kätevyyttä ja työtarmoa. Tosin kyllä eri yksilöillä oli erilainen ennakkovarmuus taloudenhoitokyvystään. Jotkut yliarvioivat oman kykynsä, ja niin etsittiin syitä veroisännästä, torpan kehnoudesta, liiallisesta verosta y.m., kun torpanpito ei antanut ennakolta ajateltua tulosta. Viime vuosisadan lopussa ja tämän alussa oli Kartanonkylän läänin torpat siksi halutuita, että niistä syntyi osittaista kilpailua, jos torppa syystä tai toisesta joutui kartanonomistajan käytettäväksi. Näissä kilpailuissa pääsi usein kilpailijain alhaisimmat vaistot valloilleen, varsinkin jos kilpailijat olivat naapureita. Tällöin he kokivat löytää naapureistaan kaikenmoisia huonoja puolia, joita sitten esittelivät kartanonisännälle, painostaen ettei sellaiselle sopinut antaa torppaa. Joskus tällaisessa tapauksessa sattui, että jostakin naapuripitäjästä tuli halukas torpanvuokraaja kysyen suoraan, oliko kartanossa vapaana torppia ja saatuaan kuulla, että oli, niin teki suoran kysymyksen: Millainen maasto, mikä pinta-ala ja vero? Jo tällaisen lyhyen esittelyn jälestä kirjoitettiin vuokravälikirja. Tämä ei kylläkään tyydyttänyt paikallisia torpanvuokraajahaluisia. Sellaisista tapauksista koetettiin tehdä yhteiskunnallinen kysymys, kun kartanonomistaja oli lisäämässä työttömäin joukkoa ja kunnan hoidokkeja. Oltiinpa torpariliikkeen riehakkaimmalla ajalla niin pitkälle meneviä, että kuntakokouksen päätöksillä olisi tahdottu paikallisille turvata torpansaantimahdollisuus.

Torppaan otettiin miniä.

Asutus on kartanonlääniissä levinnyt osittain siten, että lapsirikkaimmissa perheissä on poikien varttuessa mieheksi tullut torppaan miniä. Tämä nainut poika hankki itselleen oman huoneistonsa toimittamalla rakennusaineita talkoilla ja valitsi sitten kotitorpan maalta sopivan tonttialueen, johon rakensi. Vanhan isän vuokrasitoumusta ei haluttu ylössanoa, ja niin poika viljeli torppaa todellisena työntekijänä isän kuolemaan asti. Jos isän kuoleman jälkeen torppaan tuli vieras, niin silloin torpan pojan oma koti muutettiin

mäkitupa-alueeksi tonttiveronvelvoituksella ja joko polttopuiden saantioikeudella tai ilman.

Taloudellinen toimeentulo on ollut hyvin erilainen johtuen tietysti kunkin yksilön kyvystä. Heikommissa olosuhteissa elävät torpparit turvautuivat aikakaudella vallitseviin omankädenoikeuksiin, mikä oli vielä 1860-luvulla yleistä, kuten esim. metsänvarkaus. Myyntitarkoituksissa käytiin vain harvoin kartanon metsästä mastopuita ja parruja varastamassa, mutta kylläkin poltettiin talon r ästä puita roviossa tuhkan saamiseksi potaskan valmistusta varten. Myös otettiin kartanon metsistä tuohia, joita myytiin useimmiten Turkuun ja samaten puita puukolla tehtäviä kattopäreitä varten. Miesten käsityötarvepuiden otto on vanhemmalla ajalla ollut kartanon puolelta melko laajassa mitassa luvallista, ja tätä seikkaa käytti joku puutyötaitoinen siihen määrin hyväkseen, että otti tarvitsemansa raaka-aineet kokonaan kartanon metsistä myyntituotteitaankin varten. Kuvauksena 1860-luvun metsävarkauksista mainittakoon, että kerran kaksi naapuria, Kartanonkylän läänin torppareita, oli yksissä neuvoin Ypäjän kylän mailta noutaneet komean mastopuun. Ukot tulivat yllätetyiksi, ja mastopuu otettiin heiltä pois ja vietiin Sorrin talon pihaan Ypäjän kylään. Ukot noutivat seuraavana yönä saaliinsa takaisin ja siirsivät sen Loimijoen rannalle, jättäen sen sinne ja sitten vasta jonkun ajan perästä lähtivät mastopuunsa kanssa Turkuun.

Häätöjä ja itsepäisiä torppareita.

Torpparihäädöistä on huomattavin kartanon isännöitsijä, asessori Vinterin vuonna 1866 suunnittelema. Tästä ovat jotkut arkistotutkimuksiensa yhteydessä tehneet määrätynlaisia otaksumia, joita muka sanottu häätöaie todistaisi. Monien vanhusten kertomukset ovat olleet siinä määrässä yhtäpitäviä, ettei häätöaie ollut todelliseksi toteuttamiseksi edes suunniteltukaan. Isännöitsijällä oli vain tarkoituksena muuttuneiden olosuhteiden johdosta lisätä veroja ja samassa yhteydessä saada siihen uusia mahdollisuuksia vastaisuuteenkin nähden. Vuokravälikirjat piti tulla ylössanomisen varaan kummaltakin puolen. Torppareista toiset hyväksyivät uuden välikirjan, mutta oli toisia, jotka itsepintaisesti pitivät kiinni vanhasta sopimuskirjasta, eivätkä tehneet uudella sopimuksella vanhaa välikirjaansa arvottomaksi. Tässä huomasivat hätäisimmät tehneensä virheen ja niin koettivat he kaikin tavoin saada vain kartanon isännöitsijän syylliseksi heidän vastaanottamiinsa uusiin vuokravälikirjoihin, ja tämä aiheutti, että kiihkeimmät turvautuivat vaikutusvaltaisempien henkilöiden puoleen ja silloin huomasivat rovasti Granfeltin parhaimmaksi tuekseen. Tri Granfelt ei

ollut kartanoiden haltijain kanssa ystävällisissä välilöissä, joten aika oli hänellekin voinut olla tavallaan yllyttävä tekijä seurakunnan kirkkoherrana asioihin sekaantuakseen. Kukaan vanhus ei ole kertonut sanottua häätöaietta siten kuin se on Perttulan seurakunnan kirkonkokouksen pöytäkirjaan merkitty, ja eräs uskalsi varmana väittää vastaan esim. Kankareen mielisairaan sijoittamista. — »Kyllä maar kokouksessa on sellaista puhetta voinut olla, mutta ei likka pois Kankareelta ollut.» Tämä kerrottu häätöaie raukesi kartanossa sattuneen isännöitsijänvaihdon johdosta.

Myöhemmistä torpparihäädöistä ei tiedetä kuin jokunen vuosikymmenien sisällä. Esim. 1870-luvulla oli Ilvesmäen torpan haltijan itsenäistymisajatus niin pitkälle kehittynyt, että hän vain ilman muuta lopetti verovelvoituksensa aikoen hoitaa torppaansa n.s. vapaana »säterinä». Torpparin oma-alotteisuuden tähden kävi Kartanonkylän silloinen omistaja D. A. Collin muistuttamassa häntä verovelvoituksen laiminlyömisestä uhaten häätää pois torpasta. Tähän vastasi Ilvesmäki ivallisella uhmalla: »Kyllä sää ennen pois joudut paikastas maantielle kun mää. Ja kun sää tos' maantiel kävelet, niin poikkee meillekin. Kyl määkin sul annan puolikkaan leipää ja panen voitakin pääl viel.» Täten joutui asia oikeudenkäyntiin ja Ilvesmäki tuli häädetyksi torpastaan. Eräs toinenkin torppari lopetti verosuorituksensa noin vain itse vakaumuksensa johdosta ja lopputuloksena oli, että hän sai käräjöimisien jälestä jättää torppansa veroisännälleen. 1880-luvulla Kartanonkylän vuokraaja aloitti oikeudenkäynnin kahden torpparin kanssa. Toiselle oli alkuaiheena se, että kun heinävarkaita ajettiin takaa jälkiä myöten, niin ne loppuivat sanotun torpan pihaan ja ladosta löytyi samoja heiniä. Toisen torpparin kanssa alkoi oikeudenkäynti siitä, että olosuhteet olivat paljon muuttuneet ja kartano ajatteli sivutalon perustamista torpan maille. Nämä kaksi riitaa ajettiin loppuun isännänvaihdosta huolimatta, ja molemmille torppareille annettiin häätötuomio.

Vielä 1880-luvun jälkeen oli ioitakin oikeudenkäyntejä, jotka päättyivät häätötuomioon. Oli joukossa niitä, joille olosuhteet olivat antaneet edullisemmat ehdot kuin alkuperäisissä vuokravälikirjoissa oli edellytetty. Eräs häätö johtui torpparin rettelöimishalusta. Kun 1880-luvun loppupuolella alettiin kartanossa panna huomiota talon metsänhoidolliseen puoleen, niin tässä yhteydessä saivat torpparit ohjeita metsän käytöstä. Eräs torppari suhtautui näihin isännän antamiin neuvoihin hyvin yliolkaisesti ja ilmoitti, ettei hänen tarvitsisi niihin suostua. Tähän asti oli kullakin torpparilla ollut paalutettu metsäalue. Sitä jotkut torpparit hoitivat kuin se olisi ollut heille perin-

tökalleus, mutta nyt kyseessä oleva torppari uskoi, ettei tätä osoitettua metsäaluetta voitaisi häneltä poistaa. Saatuaan määräyksen koota metsänperkausjärjestelmän mukaan talouspuunsa takametsistä hän sanoi:

— Ei minun tarvitse semmoiseen suostua. Minä kaaran omalta puolen mäntyä, niin että maa ruskee on.

— Koetas tehdä, taikka minä häädän sinut torpastas, uhkasi isäntä.

— Mutta kun se on minun kontrahtissani.

— Näytäppäs!

— En minä ole sitä vielä paremmillekaan herroille näyttänyt, vastasi torppari ylimielisesti.

Samainen torppari antoi samanlaisia ivallisia vastauksia silloinkin, kun häntä käskettiin sahalle lankunajoon.

— En minä osaa lankkukuormaa tehrä, oli vastaus, tai tukkiajoon käskettäissä:

— Minun tulee p—ni kipeeksi reen palkulla istuissa.

Tällaisesta sitten kehittyi sanotun torpparin ja veroisännän suhde sellaiseksi, että veroisäntä aloitti oikeudenkäynnin torpparin häätämiseksi, johon pohjimmaisena syynä lienee ollut metsänhaaskaus.

Tämän vuosisadan alussa voimaan astunut maanvuokralaki, joka määräsi välikirjat määrävuosiksi, aiheutti taas toteuttamisensa yhteydessä ristiriitoja isännän ja torppareiden käsitteissä. Monelle torpparille oli häätöpelko niin suuri, etteivät uskaltaneet luottaa vanhojen välikirjojensa määräämiin etuihin, vaan noin vain ilman muuta häätöpeloissaan suostuivat ottamaan uudet välikirjat tehden siten aikuisemmat välikirjansa mitättömiksi. Tällä teollaan iäkkäät torpparit pahensivat omaa asemaansa. Tässä yhteydessä tuli useammallekin torpparille häätötuomio, joskin se muutamien osalta raukesi lainuudistuksissa tehdyn taannehtivan vaikutuksen johdosta. Muutamilla torppareilla oli tuomiopäätösten johdosta asia vireillä valitusasteissa aina ylempiin oikeuksiin niin kauan, että he lopullisen tuomion langetessa saivat edukseen uuden lain taannehtivaisuuden. Tässä kohdassa kartanonomistaja kummastelikin torpparilakien kehitystä, kun ei missään kohdassa kyetty todistaa, että hän olisi häädöt voinut toteuttaa voimassa olevia lakeja rikkomalla, mutta tällä taannehtivaisuusmenetelmällä saivat lainlaatijat vain tuntuvat tappiot niille maanviljelijöille, jotka olivat uskaltaneet rettelönhaluisimpia vuokralaisiaan lainvastaisista teoista vaatia tilille. Samassa yhteydessä hän lausui kummastelunsa siitä, kun jokunen aika taaksepäin oli eräälle teollisuudelle tuotettu uudella lailla huomattavia tappioita. jotka sitten lakia käytäntöön sovellutettaessa korvattiin valtion varoilla. Eikö maanomistajillekin olisi tullut tasapuolisuuden nimessä antaa samanlainen

hyvitys? Näistä puheenollessa oli kartanonomistajalla aina ennustavana lausuntona: »Jos Suomen lakeja ruvetaan tähän suuntaan kehittämään, niin kuka silloin enää lakia lakina kunnioittaa?»

Lakkoyllytystä.

Torpparilakien uudistuksien johdosta oli torppareilla jonkun aikaa pientä liikehtimistä ja osittaista kapinahenkeä veroisäntäänsä kohtaan. Kaupungeista kävi agitaattoreita torppareita valistamassa ja yllyttämässä joukkotoimintaan. Esimerkkeinä esitettiin, miten eri työmailla lakkotoimenpitein oli saavutettu tuloksia työntekijäin eduksi. Nuorempi ikäpolvi, torppareiden tytöt ja pojat, innostuivat toimintaan torpparilakon aikaansaamiseksi. Jonkinmoisena toimenpiteenä pidettiin kokous, jossa nuoret kirjoittivat vaatimusten alle vanhempainsa nimiä. Nimien kirjoitukset selvisivät täydellisesti lakon johdosta toimitettujen tutkintojen yhteydessä, mutta kun eivät nimien omistajat tehneet kannetta, niin väärennykset eivät tulleet oikeuden tuomiolla todistetuksi, mikä sitten oli osaltaan voimakkaana aseena lakonjohtajain taholta, väitettä vääristä syytöksistä kun ei voitu oikeudessa todistaa.

V:n 1905 lakko ei mennytkään kaupunkilaisten esitysten mukaan suotuisiin tuloksiin torppareihin nähden. Torppareiden lakkomenettely oli suoranaista oman allekirjoittamansa sopimuksen rikkomista. Tästä aiheutui osittain oikeydenkäyntejä, joskin ensimmäisen lakon johdosta torppareiden edustaja, tilallinen J. Uotila Ypäjän kylästä, neuvottelutilaisuudessa kartanonomistaja P. A. Collinin kanssa allekirjoitti sovintokirjan lähemmin määriteltyjen ehtojen täyttämislupauksella. Seuraavana kesänä piti sitten laatia uudet vuokravälikirjat ja ne esitettiinkin kartanonlääänin torppareille. Tässä tilaisuudessa pantiin uusi lakkoyllytys alulle. Yltiöimmät eivät tunnustaneet sovintokirjaa oikeaksi, siinä kun ei ollut hyväksytty alkuperäisiä vaatimuksia. Tähän kyllä kartanonomistaja huomautti, että sovintokirja sisälsi vain lopullisen sopimuksen, joten alkuperäisistä vaatimuksista jäi ulkopuolelle molemminpuolisesti myönnetyt kohdat. Kun sovintokirjan sanoja ei voitu mitenkään toisiksi muuttaa tai tulkita, niin siitä kiihtyi lakonjohtajain viha sovintokirjan allekirjoittaneeseen. Kihlakunnan lautamiehelle annettiin käsky haastaa Uotila oikeudessa vastaamaan luottamustoimensa väärinkäytöstä. Uotilalla oli tästä vihiä ja niin hän pakeni paikkakunnalta siksi aikaa, kunnes mielet vähän tyyntyivät. — Varsinaiset lakonjohtajat, maalari Otto Marjanen Ypäjältä ja Kallioinen Humppilasta, saivat nuoren väen lakkointoiseksi, ja niin valmistauduttiin uutta lakkoa toimeenpanemaan. Jotkut vanhemmat torpparit hyväksyivät kyseellisen sovintokir-

jan oikeaksi, jos olikin joku, joka uskoi uudella lakolla saatavat ehdot edullisemmiksi ja siinä olettamuksessaan eivät suostuneet ottamaan sovintoon perustuvaa uutta vuokravälikirjaa. Jälkimmäinen lakkoaika oli kesällä 1906. Myöhemmin on torppareilla samoin kuin muillakin asiaa seuranneilla ollut se käsitys, että jälkimmäinen torpparilakko oli täydellinen vikapisto. Vanhat luottamukselliset suhteet torppareiden ja veroisännän välillä katkesivat, eivätkä ehdotkaan olleet ensimmäisten arvoisia, joten sen jälestä ei enää kukaan rohjennut veroisännälleen käydä esittelemään taloudellisia vaikeuksiaan ja luonnollisesti veroisäntäkin tuli vaativaisemmaksi.

Kun torpparilakolla yritetty etuisuuksien saanti täten kuivui, niin lakonjohtajien taholta alettiin suunnitella persoonallista kostotoimenpidettä. Varsinainen lakonjohtaja, maalari Marjanen, tekikin murhayrityksen kartanonomistaja P. A. Collinia kohtaan, mutta luoti sattuikin asemapäällikkö M. Lindströmiin. Murhan suunnittelijoille tuli vankeusrangaistusta eri pitkiksi ajoiksi. Näitä lakonjohtajain kostoja toteutettiin murhapoltolla ja murhapolton aikeella kartanon omistamissa huoneissa. Koetettiinpa vielä räjäyttää kartanon omistaman hinaajalaivan höyrykonekin, mutta yritys epäonnistui, kun sytytyslanka syystä tai toisesta sammui ennen aikojaan.

Itsenäisyysajatukset eivät ole Kartanonkylän läänissä olleet niin varhaisia kuin Jokioisten läänissä, syntyen vasta routavuosina. Kartanonomistajan passiiviiseen vastarintaan yhtyvä puoluekanta toi yksinkertaisemmille maanjakouskoisille mieleen sellaisen olettamuksen, ettei kartanonherra muuten vastustaisi Bobrikoffin venäläistyttämistoimenpiteitä, ellei pelkäisi talonsa menettämistä, kun maat jaetaan aivan samalla tavalla kuin Venäjälläkin. Silloisten onnenonkijain toimesta tänne sitten tuotiin eräs »Kalvolan lukkariksi» nimitetty henkilö valmistamaan maanjako-aatetta. Jokioisten alueella Ypäjän kunnassa oli ainakin kaksi torpparia, jotka varmasti uskoivat maanjakoaatteeseen. Miltei jokaisessa keskustelussa naapureittensa kanssa eksyivät he lopulta puhumaan maanjaosta ja siitä, miten Jokioisten kartano oli hyvin pian joutuva pois herroilta. — Tämä maanjakoaate on joissakin yhteyksissä toteutunut haudoissa lepäävien, viime vuosisadan keskivaiheilla elänei'den henkilöiden uskomusten mukaan.

Forssan Lehdessä 9—16. 11. —31.

Savenvalajan verstas.

Kirj. K. G. Palmu.

Katsellessani äsken erästä kuvasarjaa, missä esiintyi sysmäläinen savenvalaja tuotteittensa ympäröimänä, johtui mieleeni samanlainen työpaja, joka aikoinaan toimi täällä Forssassa. Liike sijaitsi Kalliomäessä ja omisti sen noin 45—50 vuotta sitten mestari V. Tammelin. Senaikuisiin oloihin nähden oli liike huomattava, sillä paitsi useampia ammattitaitoisia savenvalajia oli liikkeen palveluksessa myöskin taitavia muuriseppiä. Olihan liikkeen erikoisalana myöskin lämmitys- ja keittiöuunien muuraaminen omista ja muualtakin tuotetuista kaakeleista.

Mutta kun tarkoituksemme on puhua miltei unholaan joutuneesta savenvalajan ammatista, niin heittäkäämme silmäys mestari Tammelinin työhuoneeseen. Heti sisäänastuttua herätti tässä savisessa verstaassa huomiota 3—4 pyöreätä laattaa, jotka pystysuorien akseliensa päässä mukavalla korkeudella pyörivät käyttäjäinsä edessä. Liike saatiin syntymään työntämällä jalalla alempana samassa akselissa olevaa suurehkoa puupyörää, joka samalla, kun se oli voiman synnyttäjänä, toimi myöskin sanokaamme »savisorvin» vauhtipyöränä. Tämä savenvalajalle varsin tärkeä työvälinen oli rakenteeltaan perin yksinkertainen, mutta helppo käyttää, kun vain tottui sitä kevyesti potkimaan. Muutkin savenvalajan työkalut olivat vähälukuiset ja alkeelliset, kuten jälestä selviää.

Pääasiallinen raaka-aine savi tuotiin verstaaseen Tammelasta, Kydön Silvon pellosta; se oli huomattu puhtaaksi laadultaan ja maksoi kotiintuotuna 1:50—3:— hevoskuormalta riippuen tuojasta ja kuorman suuruudesta. Savi sijoitettiin työhuoneen nurkkaan ja nuijattiin suurella hirrenpäästä tehdyllä nuijalla tiiviiseen kasaan. Tämän jälkeen savi kaavattiin ohuina liuskoina toiseen kasaan ja nuijattiin uudestaan. Työ uudistettiin pari kolme kertaa, ja samalla poistettiin savesta kaikki vieraat ainekset, kuten multa, kivet, puun ja kasvien jätteet y.m. Jälleen kaavaamalla asetettiin savi noin 10 sm. vahvuiseksi kerrokseksi työhuoneen huolellisesti puhdistetulle lattialle, jonka jälkeen alkoi saven vaivaus eli sitkistäminen (ramppaus). Tämä toimitettiin jaloin, niin että toinen jalka oli tukena toisen työskennellessä saven päällä. Työ muistutti jonkinlaista tanssin tahtia ja työn päätyttyä näytti niinkuin permannolla

olisi ollut hyvin kynnetty pelto. Tämä raskas työ uudistettiin siksi, kunnes ammattituntemuksen avulla oltiin varmoja saven kestävyydestä. Jälleen koottiin savi tiiviisiin kasoihin, jonka perästä alkoi n.k. penkkivaivaus. Olemme nähneet, miten leipurit lierittävät taikinakäärröään ennen varsinaista leipomista. Samalla tavalla teki savenvalaja raaka-aineensa kanssa. Sitä kierrettiin, rullattiin, nostettiin ja laskettiin ja viimein leikattiin sopivan suuruisiin kappaleisiin aina sen mukaan mitä esinettä kulloinkin oli tarkoitus valmistaa.

Nyt alkoikin varsinainen muovailu. Savikasa asetettiin keskelle pyörälaattaa. Työntekijä istui paikoilleen, potkaisi jonkun kerran alipyörään, ja sorvi alkoi pyöriä nopeaan ja tasaisesti. Ei muuta kuin sormet veteen ja käsiksi saveen, niin tuossa tuokiossa, aivan kuin ihmeen kautta, oli syntynyt haluttu esine. Tottuneet sormet olivat suorittaneet luomistyönsä niin pian, että vieras hämmästyi sitä katsellessa. Metallilanka sai nyt katkaista esineen pohjan, jonka jälkeen esine siirrettiin vieressä olevalle laudalle kovettumaan. Meneppäs tottumattomana tekemään tämä siirto, niin siitä ei tule mitään, siksi vetelää ja pehmeä tuo esine on. Mutta ammattimies siirsi niitä laudalle toinen toisensa jälkeen. Hän valmisti niitä urakalla 13 kpl. tusinaan, yksi särkymisen varalle. Sitten hän valmisti 13 tusinaa »kokkiin», joka oli savenvalajan krossi.

Kun esineet olivat puolikuivia, otettiin ne toisen käsittelyn alaiseksi, jolloin ne kaikenlaisten puu- ja metallikappaleitten avulla oikaistiin ja silitettiin sekä asetettiin lopullisesti kuivumaan.

Tämä on sanottu n.k. pyörivällä pöydällä valmistetuista esineistä. Siinä ei ollut kaikki, sillä savenvalaja teki myöskin suoraa työtä, esim. kaakeleita. Näihin valmistettiin kyllä sisärenkaat aivan samalla tavalla kuin esim. ruukut y.m. pyöreät esineet, mutta kaakelien päällystät olivat leikkaustyötä. Leikkaus toimitettiin hyvin yksinkertaisesti. Ensin valmistettiin savikuutio, joka oli suunnilleen kaakelin pintaa vastaava. Kuution kylkiin asetettiin nelisärmäisiä puukeppejä, joitten särmät olivat leikattavan pinnan vahvuiset. Ei tarvinnut muuta kuin vetää metallilanka keppejä pitkin, niin aina tuli tasaisia yhtäpaksuja levyjä, niin paljon kuin halutti. Levyt kiinnitettiin renkaisiin ohuella savirihmalla ja niin oli kaakeli saanut hahmonsa. Seuraava aste oli kaakelin silitys ja suoristus. Erikoista huomiota pantiin kaakelin kuivaukseen, sillä helposti tuli niistä vääriä, karsaita tai epätasaisia. Kun kaakelit ja muut esineet olivat tarpeeksi kuivuneet, otettiin niistä ne, mitkä kelvolliseksi katsottiin, loppukäsittelyyn. Tästä oli ensi asteena väritys. Kappaleet maalattiin valkoisesta savesta tehdyllä vahvalla värillä. Pyöreät esineet koristeltiin sorvissa, juoksuttamalla niihin väriä täytetystä sarvesta. Työn täytyi käydä verrattain nopeasti, jos siihen tahtoi aistikkuutta. Suorat esineet oli helppo värjätä kaatamalla niitten pinnalle väriä kaltevassa asennossa.

Vielä valmistettiin saviesineitä muottien avulla, esim. koristelukaakeleita, nukenpäitä y.m. Tätä varten valmistettiin savi eri käsittelyn avulla, käyttäen lisäaineena m.m. hienoksi seulottua hietaa. Hieta vaikutti sen, että esi-

ne helpommin irtaantui muotista, eikä särkynyt irrottaessa. Muottisavea ei milloinkaan saanut sekoittaa yhteen tavallisen saven kanssa, koska siitä ei saanut syntymään sorvissa mitään.

Seuraisi sitten kuvaus esineitten kiilloittamisesta, mutta sitä ennen on mainittava itse kiilloitusaineista ja niitten valmistuksesta. Yksi »laseerauksen» pääaineena oli lyijyn tuhka. Se valmistettiin siten, että sulanutta lyijymetallia hämmennettiin suuressa padassa lävistetyn kuokan avulla. Vähiteilen muuttui kuuma metalli viheriäiseksi tuhkaksi. Valmistus oli hidasta ja kuumaa työtä, mutta aine oli verratonta tarkoitukseensa. Toinen aine oli n.k. »kisselikivi». Kivi murskattiin hienoksi kivestä hakatussa huhmarissa suurella rautanuijalla, jonka jälkeen se jauhettiin hienoksi tavallisilla käsikivillä. Aineet sopivasti sekoittamalla ja lisäämällä jotakin kemiallista tuotetta syntyi kiilloitus-aine, joka samalla antoi esineelle sileän ja läpilaskemattoman pinnan. Aine asetettiin erittäin hienon seulan avulla esineen kostutetulle pinnalle, jossa ankara kuumuus sen uudestaan sulatti ja tasoitti.

Kun kaikki oli valmista, asetettiin esineet erikoisella huolella polttouuniin. Uunin suu muurattiin umpeen lukuunottamatta pientä tarkastusreikää, joka jätettiin aukon yläosaan. Toisessa päässä uunia oleviin lämmityslaitteisiin tehtiin pieni tuli, jota pidettiin hiljalleen vireillä siksi, kunnes esineet uunissa rupesivat kuumenemaan. Kun kuumuus tarpeen mukaan nousi siihen mittaan, että uunia voitiin ryhtyä tulistamaan, hakattiin noin 3 m^3 kuivia kuusihalkoja pieniksi sälöiksi. Ne työnnettiin lopuksi yhtä mittaa uuniin kolmesta rinnakkain olevasta aukosta; niistä kuumuus jo uunin edessäkin nousi niin suureksi, että puunheittäjän täytyi työskennellä selkä edellä. Tulistuksen aikana seurattiin tarkkaan uunin savupiipun päätä, josta tulevasta sinisesta lieskasta ammattimies tiesi, milloin tuli uunista oli lopetettava. Tulkoon tässä myöskin mainituksi, että tuo mahtava lieska, joka tuprusi ulos uunin savupiipusta ja joka ainakin pimeällä ajalla näkyi kauaksi, ei ollut sytyttävää laatua, vaan se syntyi »laseeraus»-ainetten sulamisessa ilmenneistä kaasuista. Monasti tapahtuikin, että vieraat yötisaikaan saapuivat paikalle luullen näkevänsä loistetta tulipalosta.

Seuraavan päivän sai uuni rauhassa jäähtyä. Silloin pitivät miehetkin tavallisesti vapaapäivän olutkorin ääressä. Tämä johtui siitä, että polton jälkeen työhuonekin oli verrattain kuuma, joka taas vaikutti haitallista äkkikuivumista työn alla oleviin esineisiin. Kun uuni oli tarpeeksi jäähtynyt, aukaistiin se suurella jännityksellä. Ei ihmekään, sillä riippuihan siitä kokonaan mestarin hyöty tai häviö. Pieninkin virhe uunin täyttämisessä sai ihmeitä aikaan. Ei tarvinnut muuta kuin pienen välikappaleen sortuminen, niin huomattava osa uunin esineistä oli pilalla. Samoin tapahtui, elleivät savukanaalit toimineet tai kiilloitusaine ei sulanut j.n.e. Mutta kun huomattiin, että kaikki oli niinkuin olla pitikin, niin ilo oli ylinnä. Esineet lajiteltiin erikseen, priima ja sekunda. — Ruukkukauppiaat täyttivät kuormansa ja veivät tuotteet maailman markkinoille. Rakentajat Forssassa ja ympäristössä saivat kaakelinsa. Uusi

työkierto alkoi seuraavaa uunia varten.

Myöhemmin hankittiin liikkeeseen pari konettakin, mutta sopivan käyttövoiman puutteessa jäivät ne merkitystä vaille. Mestari Tammelinin jälkeen jatkoi liikettä jonkinlaisella menestyksellä savenvalaja Siira, mutta hänen kuolemansa jälkeen on liike vähitellen vaipunut unholaan. Samoin on tämän ammatin käynyt Tammelassakin, jossa aikoinaan mestari Eeriksson kilpaili forssalaisen liikkeen kanssa. Somerolla sensijaan on vielä elinvoimainen saviteollisuus.

Forssan Lehdessä 18. 11. —31.

Haaveita ja pettymyksiä.

Mielenkiintoisessa kertoelmassaan Kartano ja alustalaiset, mikä julkaistiin tässä lehdessä viime syyskuussa, esittää Edv. Rautanen myös Metsä-Jaakon osuuden Jokiläänin maanjakohankkeisiin.[1] Kun nuo tapaukset muodostavat merkillisen inhimillisen todistuskappaleen maamme torpparivaestön vapaudenkaipuusta, on syytä aikakirjoihin muistiinmerkitä nekin haaveet, jotka Tammelan torpparialueilla samaan aikaan elähdyttivät itsenäisyydestään unelmoivia maanvuokraajia. Näin on J. Rantanen kuullut asioista kerrottavan:

Kun venäläiset topografistit suorittivat menneen vuosisadan loppupuoliskolla kartoittamista myöskin Tammelassa, herätti heidän toimintansa täälläkin suurta mielenkiintoa. Koetettiin arvailla, mitä tällainen maiden mittaaminen merkitsisi. Ja samoin kuin Jokiläänissä niin täälläkin alkoi kierrellä huhuja, että tulossa oli iso »lohkojako», että maat otetaan pois niiden silloisilta omistajilta ja jaetaan tilattomille. Tiedettiin kertoa, että joku olisi kysynyt venäläiseltä kapteenilta, joka täällä kartoittamista johti, mitä heidän toimintansa oikeastaan tarkoitti, ja tämä olisi siihen vastannut: »Taloja tulemas». Kun asiat olivat tällä kannalla, niin olisi luullut ukkojen odottavan sitä aikaa, kun keisari itse tulisi heille antamaan torppansa omiksi, kun tällainen tilaisuus nyt jo oli näin lähellä. Mutta sitä eivät he tehneet. Kun tuo ennen mainittu Mettä-Jaako saapui Myllykylään, Mustialan torpparien luo ja kertoi, millä kannalla asiat olivat Jokiläänissä, että siellä hänen toimestaan nyt jo piakkoin saavat kaikki torpparit viljelemänsä torpan omakseen ilman mitään maksua, niin Myllykylän torpparitkin innostuivat asiaan, antoivat Jaakolle rahaa ja pyysivät hänen panemaan heidänkin asiansa alulle. Ja kun tieto tästä levisi Haudankorvalle, Wiksbergin kartanon torpparien keskuuteen, niin jo innostuivat nämäkin asiaan ja menivät

[1] Hämeen läänin histioriassa (s. 960—) kertoo rehtori Kaukovalta, että Jaakko Jaakkola oli ent. torppari, kotoisin Tammelasta ja hänen kanssavehkeilijänsä oli Jaakko Mattila, kotoisin Vieremän kylästä. — Samantapaiset maanjakotouhut olivat siihen aikaan yleisiä.

joukolla Myllykylään silloin, kun Jaako siellä taasen oli pitämässä kokousta Myllykylän torpparien kanssa. Tässäkin kokouksessa oli Jaako vakuuttanut, että asiat ovat hyvällä tolalla ja nyt saaneet erittäin edullisen käänteen: Keisari on nyt lopullisesti menettänyt kaiken luottamuksensa Suomen »herroihin», hän on asettanut Helsinkiin erityisen rokuraattorin viraston, jossa ei ole yhtään miestä, vaan pelkkiä naisia, ja nämä toimivat rehellisesti ja keisarin tahdon mukaisesti. Tänne Jaako nyt lupasi viedä torpparien itsenäistymistä tarkoittavat asiakirjat ja silloin juttu ihan varmasti kallistuu suotuisaan päätökseen. Haudankorvan torpparitkin ottivat osaa tarvittavien kulujen keräykseen, antaen Jaakolle pari markkaa miestä kohti ja palasivat kotiinsa tyytyväisin mielin odottamaan sitä aikaa »jolloin saavat entistä isäntäänsä sanoa sinuksi».

Sitä aikaa ei kyllä tullut niiden miesten eläessä, mutta eivät ne hommat sentään menneet kokonaan ilman seurauksia. Kaikki ne Myllykylän torpparit, jotka olivat antautuneet Jaakon houkutuksiin, saivat häätökäskyn. Haudankorvan torpparit kutsuttiin Kojonkartanon silloisen omistajan John Wahrenin luo, joka toimi Wiksbergin kartanon omistajan jonkinmoisena neuvonantajana, ja saivat ankarat nuhteet siitä, että olivat antautuneet Mettä-Jaakon petkutettaviksi. Wahren koetti selittää heille, että jos hän tai joku torppari ostaa maata, niin se on yhtäläistä omaisuutta kuin esim. ostettu hevonen tai joku työkalu, jonka ilmaiseksi ottaminen on selvää ryöstöä. Kun niihin aikoihin oli juuri muodostumassa Suomelle oma, kansallinen sotalaitoskin, niin viittasi Wahren siihen, selittäen miten siellä pataljoonissa palvelevat toveruksina suurtilan ja torpparin poika, valvomassa, että rauha ja turvallisuus maassa säilyisi. »Emme tahdo teitä tällä kertaa rangaista, koska tiedämme, että olette tekonne tehneet ymmärtämättömyydestä, mutta jos vielä sekaannutte Mettä-Jaakon salakähmäisiin puuhiin, niin silloin tullaan teidät häätämään pois torpistanne», lopetti Wahren puheensa, ja miehet palasivat kotiinsa masentunein mielin.

Myöskin Myllykylän torpparien häädöt peruutettiin, kaikkien muiden paitsi erään Suutari nimisen torpan, jonka silloinen haltija ei suostunut tekoaan anteeksi pyytämään. Syynä hänen niskoitteluunsa oli se, että hän oli varakas mies ja juuri aikeissa ostaa omaa taloa. Asiat saivat kuitenkin toisen käänteen, kun tämä torppari piakkoin sairastui ja kuoli. Leskeä kyllä myöhemmin häädettiin pois torpasta oikein nimismiehen avullakin, mutta hän piti puoliaan. Kun nimismies otatti torpan tuvasta ovet ja akkunat pois, hankki leski uudet tilalle ja asui edelleenkin torpassaan. Lopuksi hän sentään suostui muuttamaan, kun Mustialan kartanosta luovutettiin hänelle asunto ilmai-

seksi, annettiinpa vielä vähäistä elatuksen avustustakin.

Kun tällaisen keinottelun uhriksi joutuneet torpparit sitten tiedustelivat Jaakolta, mitenkäs ne asiat nyt näin päättyivät, niin Jaako vastasi, että hänen papereihinsa oli tullut pieni virhe. Hän oli Suutarin torpan nimestä jättänyt huomaamattaan toisen u:n pois, kirjoittaen sen nimen Sutari, ja se pilasi koko asian. Tällainenkin selitys kävi täydestä, se tyydytti täydellisesti noita yksinkertaisia ihmisiä. Eikä heidän kohtalonsa ole edes jälkeentulevaisia voinut varoittaa tällaisten tapausten varalle, sillä talvella 1929 liikkui Tammelan Riihivalkaman kylässä Mettä-Jaakon tapainen petkuttaja, joka lupaamalla hankkia tilattomille ilmaiseksi maata talollisten maista, petkutti noilta herkkäuskoisilta tilattomilta useampia tuhansia markkoja.

Entispolven elämäntaistelua.

I.

Kukkolan Juhan tarina.

Olemme kuulleet ja lukeneet usein siitä puutteesta ja köyhyydestä, jonka alaisena esivanhempamme ovat tässä maassa eläneet. Heidän suurin köyhyytensä ilmeni siinä, että heiltä puuttui tietoa ja taitoa. Mutta monien entispolven ihmisten elämänvaiheista ilmenee vielä lisää syitä siihen, etteivät he ahkerallakaan työllä saaneet riittävästi elämänsä tarpeita. Kerron seuraavassa Kukkolan Juhan elämänvaiheista muutamia otteita sellaisina kuin ukko ne itse uudestaan ja yhä uudestaan minulle jutteli monina pitkinä öinä tehtaan lämmitylaitoksella.

Juha Kukkola oli syntynyt Haudankorvalla, Siurilan talossa 1825. Kun hän oli n. 20-vuotias, myi isä talonsa Viksbergin kartanon omistajalle, joka niihin aikoihin liitti yhteen muutkin Haudankorvan talot. Juha rupesi lampuodiksi Talsolan Kukkolaan, joka oli Jokioisten kartanon aluetta. Kun Juha oli 24-vuotias, toi hän itselleen vaimon Teuron Laakerin talosta. Työtä olisi Kukkolassa ollut kyllä sekä Juhalle että hänen vaimolleen, mutta miniä ja anoppi eivät sopineet yhteen vähääkään. Kun Juha sitten eräänä syysiltana pitkien etsiskelyjen jälkeen löysi vaimonsa metsän laidasta ja sai kuulla, että tämä hautoi päässään itsemurhan aikomuksia, ryhtyi hän puuhaamaan muuttoa pois kodistaan. Urjalan pitäjästä hän sitten vuokrasi itselleen talon, jonka omistajalla oli samassa (Kokon) kylässä toinenkin talo, jossa hän itse asui. Isänsä turvin sai Juha hankituksi taloon riittävän irtaimiston, ja elämä näytti menevän koko lailla mukavasti eteenpäin. Mutta muutamien vuosien kuluttua hävitti tulipalo sekä rakennukset että irtaimiston. Elukat saatiin pelastetuiksi, mutta Juha ei saanut edes kunnollisia vaatteita itselleen. Kun tulipalo sattui yötiseen aikaan ja hän nuk-

kui paitasillaan, ei hän ehtinyt saamaan mukaansa muita vaatteita kuin yllensä vanhan resupalttoon ja jalkoihinsa vanhat saappaanterät. Lisäksi vielä haavoitti pahasti toisen kätensä, kun ikkunan särkemällä koetti paeta pois palavasta tuvasta (ovesta ei silloin enää päässyt). Samaa tietä sitten pelastettiin muutkin perheen jäsenet ja yhtä alastomina kuin isäkin. Puuhailtuaan sitten tällaisissa pukimissa lumessa ja pakkasessa, Juha niin vilustui, että sairastui kuumeeseen ja sai taistella muutamia viikkoja elämän ja kuoleman välillä.

Jos talo ja tavarat olisivat olleet vakuutetut tulipalon varalta, kuten nykyisin on tavallista, niin olisi voitu rakentaa kaikki uudelleen ja elämä olisi luistanut entistä latuaan. Mutta niin ei ollut silloin vielä. Kun Juha ei kyennyt taloa rakentamaan, otti isäntä sen omaan hoitoonsa, viljellen sen maita toisen talonsa yhteydessä, ja Juha muutti erääseen samassa kylässä olevaan torppaan. Oltuaan muutamia vuosia tässä torpassa alkoivat tulipalon tuottamat iskut arpeutua ja elämä alkoi jälleen näyttää valoisampaa puoltansa. Mutta silloin kohtasi perhettä uusi isku. Isäntä tarvitsi torpan omalle pojalleen, ja kun ei mitään kontrahtia ollut, niin ei siinä auttanut muu kuin lähteä pois vain. Syntymäpitäjäänsä Juha sitten jälleen muutti, ruveten viljelemään Teuron Laurilan metsässä olevaa Haaralan torppaa. Tässä torpassa oli ennen häntä muutaman vuoden ajalla ollut kaksikin vuokraajaa, ja ne olivat syöneet nämä maat niin tyyni, etteivät enää mitään kasvaneet. Veroakin oli runsaasti, puolitoista päivää taksvärkkiä viikossa siten, että kesällä tehtiin kaksi päivää ja talvella yksi päivä viikossa. Tässä torpassa Juha sitten parin vuoden aikana köyhtyi niin perinpohjin, ettei hänellä ollut juuri muuta kuin vaimonsa, neljä lastansa ja yksi lehmä, kun hän muutti jälleen Talsolaan. Pihlavan Heikin pirtti oli äskettäin jäänyt vapaaksi Heikin kuoleman johdosta, ja tämän osti Juha asunnokseen, ottaen samalla tehtäväkseen kolme jyväpäivää viikossa Talsolan kartanoon, joksi koko Talsolan kylä oli hänen poissaollessaan muodostettu. Tällaisista jyväpäivistä maksettiin siihen aikaan palkkaa: tynnyri rukiita, leiviskä silakkaa ja kolme naulaa rautaa. (Kun Talsolan kartanon omistajalla oli rautatehdas Jokioisilla, niin hän yritti näin työläistensä palkkanakin saada rautaansa kaupaksi). Silloisten hintojen mukaan laskettuna teki tuo mainittu palkkamäärä korkeintaan 26 markkaa, ja kun sillä sitten piti tehdä päivä viikossa ympäri vuoden, niin tuli silloisen päivän palkaksi 50 penniä. Lisäksi sai sitten ottaa polttopuita kartanon metsästä, kun itse hakkasi ja vedätti ne kotia. Ja jos oli lehmä, niin se sai myöskin kulkea laitumella kartanon metsässä.

Tällainen palkka oli peräti pie-

ni, mutta Kukkolan Juhalla oli omat suunnitelmansa siihenkin ryhtyessään. Ei hän vieläkään aikonut luopua yrittämästä jotakin itsenäisempää elämää. Siihen aikaan oli tapana kuokittaa maita siten, että kuokkija sai palkakseen tuosta raivatusta maasta ottaa kaksi satoa. Tällaista toimintaa ajatteli Juhakin nyt ruveta harjoittamaan ja sitä tietä vielä joskus päästä johonkin torppaan käsiksi. Mutta kun kylässä ei enää ollut, paitsi kartanoa, itsenäisiä viljelijöitä kuin muutamia torppareita, niin ei tällaiseenkaan toimintaan ollut mahdollisuutta omassa kylässä, eikä sellainen myöskään käynyt laatuun pitkien matkojen päässä. Kartanon vouti antoi kyllä hänelle sellaiseen vapauden, että hän sai nuo jyväpäivänsä tehdä viikottain, olla koko viikon kartanossa ja toisen viikon taasen omina miehinään. Tästä oli ainakin se hyöty, että kun hän talvella kävi halkojen hakkuussa Sukulan metsässä monen kilometrin päässä, niin sai hän täällä sitten olla koko viikon yhteen mittaan. Täällä maksettiin hakkuupalkkaa 50 penniä syllältä, ja kun hän halkoja hakkasi puolitoista syltää päivässä, niin tuli siitä parempi palkka kuin noista jyvämiehen päivistä. Mutta kun niissä suurissa, jäätyneissä puissa usein lohkesi kirveen terä, ja sen korjauttamisessa taasen kului päivä, joskus toistakin, niin ei siitäkään lopullinen palkka jäänyt kovinkaan suureksi.

Talvella v. 1872 paloi Forssan tehtaan kehräämö ja kun sitä ruvettiin uudelleen rakentamaan, siirtyi Kukkolan Juhakin niihin töihin. Siellä maksettiin talvellakin 1 markka päivältä ja kesällä enemmänkin. Ja kun tehdas jälleen oli käyntikunnossa, siirtyi Juha saman yhtiön omistamaan Uuteenkartanoon maanviljelystöihin. Täällä hän sitten viipyikin melkein elämänsä iltaan asti, viimeisinä vuosinaan toimien tehtaiden puolella lämmittäjien apulaisena y.m. Täällä Forssan Oy:n palveluksessa hän sitten sai taloudellisen elämänsä tasapainoon. Pihlavan Heikin perillisille maksettiin pirtinvelka tuotapikaa ja elämä sujui kaikin puolin tyydyttävästi muuten, paitsi että itsenäisestä viljelmästä oli lopultakin luovuttava. Sitä ei ukko kuitenkaan enää suurestikaan kaivannut, kun hän oli tullut täyteen varmuuteen siitä, että hänellä Isän tykönä oli hyvä koti, ja iloisella mielellä hän vain odotti sitä päivää, jolloin hän saisi sinne muuttaa.

J. K. Juhan äiti oli kotoisin Vieremän Markkulasta. Juha oli kova väkipulkkaa vetämään ja voittamaton rinnuspainija. Oli myös senverran »tietäjä», että saattoi sanoa, mihin varastetut rahat olivat joutuneet. Kuoli n. 25 vuotta sitten.

II.

Leivän kunnioituksesta ja pitkistä työpäivistä.

Onkohan missään runossa tai kertomuksessa koskaan kuvattu mitään asiaa tosiperäisemmin kuin »Saarijärven Paavo» runossa niitä aikoja kansamme elämästä, jolloin pettuleipä oli sen jokapäiväisenä ravintona? Tämä kysymys tulee mieleeni useasti, kun kuljen kotikyläni, Haudankorvan mailla, esi-isieni astumia polkuja, katselen heidän uurastustensa jäännöksiä, muistelen heidän kärsimyksiään, joista vielä itsekin tulin jossain määrin osalliseksi. Pettuleivän aikakaudella olivat he oppineet antamaan puhtaalle ruisleivälle sellaisen arvon, että sitä vielä minunkin pikkupoikana ollessani kohdeltiin suurella, taikauskon sekaisella kunnioituksella. Ei saanut laskea leipää koriin nurinpäin, s.o. sitä puolta allepäin, mikä paistaissa oli tullut sen yläpuoleksi. Ja jos leipä tai leivänpalanen putosi lattialle, täytyi sen ylösottajan sitä suudella j.n.e. Vielä parikymmentä vuotta takaperin näin eräässä syrjäkylässä tapauksen, kun palvelustyttö leipää uunista ylösottaissaan oli viskannut niistä muutamia laudoille nurinpäin. Kun talon vanhaemäntä tämän havaitsi, käänsi hän ne kiireesti oikeinpäin ja loi samalla nuhtelevan katseen tyttöön, joka kyllä näytti käsittävän mitä tuo nuhde tarkoitti. Ja 45 vuotta takaperin. Silloin oli kevätkesä erittäin kuiva, joten karjanlaitumet kävivät tyhjiksi. Kojon kartanon silloinen omistaja oli tehnyt sopimuksen maidon lähettämisestä Tampereelle, mutta nyt hänelle tuli vaikeaksi toimittaa sovittua määrää, kun lehmät lypsivät vähän. Nyt tehtiin sellainen temppu, että suuri ruispelto niitettiin ja syötettiin lehmille silloin, kun tähkä juuri oli tullut ulos putkestaan. Tämä teko synnytti hirmuisen hälinän kautta koko laajan ympäristön. Toiset tyytyivät tuomitsemaan herrat hulluiksi, kun tuolla tavalla raiskaavat kauniin pellon, josta olisi tullut vuotuinen leipä kymmenille perheille. Mutta toiset näkivät tässä teossa selvää Jumalan pilkkaa ja Jumalan kiusaamista ja olivat varmoja siitä, ettei tällainen teko jää ilman rangaistusta eikä saakaan jäädä. Olihan ja onhan niitä monia muitakin jokapäiväiseen leipään kuuluvia ruokatavaroita, mutta tämä rukiista leivottu ruisleipä oli saanut tällaisen erityisen kunnioituksen muiden edellä. Jokaisella aikakaudella ovat omat näkökulmansa sekä syyt, joista ne johtuvat.

Monet nykyajan ihmiset puhuvat hyvin halveksivasti esivanhemmistamme ja heidän toimistaan, syyttäen heitä m.m. siitä, etteivät he edes yrittäneetkään

olojansa parantaa. Tällainen arvostelu johtuu ymmärtämättömyydestä ja tosiolojen tuntemattomuudesta. Täytyy muistaa, että kehityksen pyörä pyörii perin hitaasti, eikä esi-isillä ollut sellaisia mahdollisuuksia kuin on nyt jo meidän päivinämme. Heidän suurin virheensä, se että he polttivat mullan pois maasta ennenkuin rupesivat sitä viljelemään, sekin johtui siitä yksinkertaisesta syystä, ettei heillä ollut sellaisia työkaluja, joilla he olisivat nuo turpeet pienentäneet. Kyllähän he parhaansa yrittivät. Muistakaamme vain esim. sitä, kuinka pitkiä työpäiviä he tekivät. Kesällä neljästä aamulla ja kymmeneen asti illalla. Eikä monissa taloissa ollut työpäivä talvellakaan juuri lyhempi. Olihan isäntiä, esim. Kaukjärven kylässä eräs sellainen viime vuosisadan keskivaiheilla, joka heinäaikana (heinänkorjuun aikana) ei monena yönä ollenkaan nukkunut vuoteessa, vaan illallista syötyään kumartui pöydälle käsiensä päälle lämällees ja siinä hetken torkahdettuaan rupesi huutelemaan: »Jos taasen lähdettäis pojat niitylle, taitaa se heinä kasteen aikana mennä helpommin poikki.» Toiset isännät vielä yrittelivät pieniä petoksiakin tässä suhteessa. Siitä on nyt aikaa noin 80 vuotta, kun Kuuston kylässä eräs isäntä tuli riihentapon aikana kamarista pirttiin kello 2 aamulla palava kynttilä kädessä ja kiersi kellon viisareita niin paljon eteenpäin, että ne osoittivat neljää. Sitten hän rupesi huutelemaan: »Nouskaas pojat riihelle, koska kello jo taas on neljä.» Oli maanantaiaamu ja pojat olivat vasta juuri vähää ennen saapuneet iltakyliltään, eivätkä siis vielä ehtineet nukkua ennen isännän tuloa. Tapauksen kertoja oli silloin vasta tuollainen rippikouluikäinen poika, mutta »isorenki» oli jo yli kolmenkymmenen iältään. Tämä nousi sanaa sanomatta vuoteeltaan, asteli verkkaisesti kellon luo, tarttui sen painoja kannattaviin nuoriin, nykäisi ja kello putosi lattialle pirstaleiksi. Isäntä uteli: »Mitäs se Hurtti (Hurtig) nyt meinaa?» Mutta Hurtti vastasi: »Mitäs se kello siellä seinässäkään tekee, kun ei sen anneta virkaansa hoitaa». »Kävihän se», sanoi isäntä. »Kävi kyllä», myönteli Hurtti, »mutta mitäs siittä, kun kierretään pari tuntia eteenpäin». Nyt huomasi isäntä tulleensa kiinni petoksesta ja pujahti kamariin vähin äänin. Pojat lähtivät riihen tykö, Hurtti veti parsilta alas kaksi sitomaa, toisen antoi pikkurengille ja toisen pani oman päänsä alle, ja niin he sitten nukahtivat riihen lämpimässä, siksi kun piika tuli hakemaan suurukselle.

On myönnettävä, etteivät tällaiset luonnottoman pitkät työpäivät olleet kaikissa suhteissa edullisia; eihän kukaan jaksanut yhtämittaisesti tehdä niin pitkinä päivinä työtä täydellä tarmolla. Edellä mainittu Kukkolan Juha

kertoi, mitenkä hän Teurolla ollessaan toisinaan, kun oli matkalla Laurilaan veropäiviään suorittamaan, oli jo aamulla niin väsynyt, että täytyi levähtää tiellä, kun ei jaksanut yhteen mittaan kävellä tuota n. 6 kilom. taipaletta, joka oli hänen torppansa ja Laurilan talon väliä. Mutta ei heillä ollut, niinkuin nykyajan maanviljelijöillä, monipuolinen ammattikirjallisuus ja moninaiset neuvojat oppaanaan. Heidän tuli vain pitää kiinni isiltä perityistä tavoista, ja tässä vanhempiensa kunnioittamisessa he menivät toisinaan ehkä liiankin pitkälle, kun se meidän päivinämme näyttää useasti liian vähäiseltä. Nykyisissä oloissa elävä näkee niin helposti väärin näitä entisiä oloja pintapuolisesti tarkastellessaan. Vasta sittenkun syventyy tutkimaan myöskin syitä, ei yksin seurauksia, niin monikin asia näkyy silloin toisessa valossa. Ennen kaikkea me tällaisen tutkistelun perusteella näemme sen, että esivanhempamme ovat yrittäneet tehdä sen minkä suinkin ovat voineet saattaakseen tämän maan antamaan lapsilleen riittävän ravinnon. Ainakin tämä heidän sitkeä yritteliäisyytensä on ominaisuus, jota kannattaa seurata tulevienkin sukupolvien.

J. Rantanen.

Forssan Lehdessä 27. ja 29. 1. —32.

Mylly erämaassa.

Metsien keskellä ja soiden takana Tammelan itäisessä kolkassa pusertuu Pääjärven joki Palokoskeksi, noin 1/4 km Ilmetynjärvestä myötävirtaan päin. Uittoväylän parantamiseksi on uomaa kallioon syvennetty ja tasattu, niin että veden virtaaminen on juohevampaa kuin ennen. Mutta vieläkin ryntäävät kevätvedet voimakkaana Palokoskesta alas, ja ken näkee vaivan retkeillä tuolle tuuhean metsän keskellä kohisevalle koskelle suopohjaista tai vuoroin kivikkoista ja melkein jo metsän peittoon sulkeutunutta tietä myöten taikka jokivarren mätäsniittyjen ja lehdikkojen lävitse, hän tulee helposti varmuuteen, että täällä on todella ollut mylly, kuten muistitiedot kertovat.

Jopa on Palokoskella ollut vanhusten kertoman mukaan kaksikin myllyä. Ensimmäinen rakennettiin nähtävästi 1800-luvun alussa, jolloin Lunkaan vanha jalkamylly Hokan talon kohdalla joutui vedenpuutteen takia seisomaan. Kaukaa erämaasta, Portaan alueelta, katsoivat Lunkaan miehet uuden myllynpaikan ja yhdessä muutamien muiden talojen kanssa rakensivat jalkamyllyn mainittuun koskeen ja alkeellisen myllytien. Mylly paloi otaksuttavasti 1840-luvulla, jolloin muka koskikin vasta sai nykyisen nimensä. Pian rakennettiin mylly uudelleen, ja siitä päättäen, että Lunkaan talojen ohella oli myllyssä jauhatusoikeus myös Hykkilän Jussilalla ja Erkkilällä sekä Pääjärven taloilla ja Portaan Mustalammilla, ottivat kaikki nämä talot osaa myllyn rakentamiseen. Joka kahden viikon perästä oli kullakin talolla vuoronsa, jolloin myllyssä oltiin koko vuorokausi, mutta niistä taloista, joilla oli oikeus n.s. liikavuoroon, saatettiin tällöin viipyä kaksikin vuorokautta tuossa yksinäisessä myllyssä.

Kahden miespolven ajan oli Palokosken jalkamylly käytännössä huolimatta hankalasta matkasta. Mutta 1880-luvulla se alkoi niin rappeutua, että osakkaiden oli pakko hakea uusia pa-

rempia myllyjä, kun kellään ei ollut halua sitä uudestaankaan rakentaa. Hyljättynä kyykötti harmaa myllyrakennus yhä tihenevän metsän keskellä, kunnes sen joku ohikulkeva poltti tämän vuosisadan alussa. — Seuraavassa esitän kuvauksen myllymatkasta Palokoskelle joskus 1870-luvulla. Se on katkelma julkaisemattomasta käsikirjoituksesta: Lounais-Hämeen kansanomainen myllylaitos.

Keväällä, kun metsien lumet alkoivat sulaa ja puroset juosta, koitti paras myllykausi pienille niinkuin suurillekin jalkamyllyille. Ne oli silloin ensi työksi pantava kuntoon. Kylän miehet tekivät sen yhteisesti. He siivittivät tukin, teroittivat kivet ja korjailivat milloin ruuhta, milloin kattoa. Mutta sattui monasti, että nämä työt jäivät niiden tehtäväksi, jotka ensimmäiseksi yhteiseen myllyyn kiirehtivät.

Seuratkaamme nyt Jussilan miesten mukana Palokosken myllyyn ja olkaamme siellä oikein yökunnissa.

Lähdettiin hevosilla aamulla rohlinkankaiset viljapussit rattailla. Evästä oli tietenkin otettu mukaan: maitoa leiliin, voirasia, lampaankäpälä, perunoita ja leipää. Mukana oli myös kirves, polsa ja hakku. Matka oli pitkä ja vaivalloinen, sillä soukalla metsätiellä oli rapakkoista. Olikin jo lähes puolipäivä käsissä, kun myllyyn ehdittiin. Myllyn ovi oli suljettu vain eteentyönnetyllä halolla, luukut olivat kiinni. Kun mylly oli saatu kuntoon, käyty metsästä taittamassa varpuja, joista napaluuta tehtiin, ja säkit kannettu sisään, ryhdyttiin panemaan myllyä käyntiin. Ensin jauhatettiin rukiit. Jyvät kaadettiin kuurnatuuttiin, luuta asetettiin napaan siten, että sen latvapää taivutettiin syvälle kivien väliin, tyvi ylöspäin. Luuta oli vähän pienempi kuin käväisyluuta, »semmoinen hevosen tampinluuta». Päretikku kiinnitettiin tapilla karistinseipääseen ja orpaanpalkki kiilattiin sopivalle korkeudelle. Kun sitten joku miehistä kävi nostamassa vesiluukun ylös, lähti mylly pyörimään. Käsin vielä autettiin jyvien tippumista napaan, josta luudanvarvut johtivat ne kivien väliin. Ensimmäisistä jauhoista tuli n.s. kahnajauhot, sillä kahnan syrjälautojen ja kivien välin piti ensin täyttyä jauhoista, jotta muut jauhot alkoivat juosta kahnanpohjassa olevan reuna-aukon kautta alempana olevaan »loolaan». Siitä täytyi jauhot pistellä jauholastalla eli auskurilla säkkiin, jonka suuta oli helppo pitää levellään molemmista päistä terävällä, säkin läpi pistetyllä pulkalla. Rukiitten jälkeen jauhatettiin ohrat ja kaurat ottamatta välillä pois kahnajauhoja. Karistimen päre oli nyt paras muuttaa vahvempaan pulkkaan. Pöpöröjauhoja kesti kauan käyttää (piepojauhoiksi), kun piti pieneksi jauhat-

taa. Niitä pantiin vähän kerralla napaan ja jauhatettiin kuoret mukaan. Tämän jälkeen kaavittiin kahnajauhot pois ja otettiin ulos jo sutiksi kulunut napaluuta. Lopuksi jauhatettiin tamput. Ne olivat sellaisia riihenperiä, joiden seassa oli myös petkeleellä rikki survotut tähkäpäät ja vain vähän luuva- eli härkäjyviä. (Urjalassa, jopa paikoin Tammelaakin sanottiin tamppuja kolheiksi). Tamppusäkki pantiin kyljelleen tuuttiin luukun suun taakse, mistä ne oli käsin vedettävä napaan. Kahnan päälle täytyi heittää muutamia irtonaisia lautoja, jotta niiden päälle sai mennä rähmälleen, sillä vielä navassakin täytyi tamppuja käsin tunkea kivien väliin.

Jauhatuksen kestäessä oli joku miehistä sytyttänyt valkean takkaan. Puita oli tavallisesti ennestään nurkassa, mutta parasta oli hakea metsästä lisää kuivia tuulenkaatoja, jotta jotain jäisi seuraavillekin tulijoille. — Oli jo saapunut ilta ja hevoset tuotiin sisälle yöksi alapermannon oven nurkkaan, jonne oli levitetty tuoreita kuusenhakoja hevosten alle. Kun piuhaan hevoset asetti, mahtui niitä sisälle kolmekin. Jotteivät ne pahasti pääsisi toisiaan potkimaan, asetettiin kunkin väliin pitkä puukanki. Mielellään hevoset sisälle tulivatkin, höröttivät vain, kun pyysivät viljaa.

Oli jo syöty mukana tuotuja eväitäkin ja totossa paistettu maukkaita paistinperunoita. Keittoruokaa ei sopinut valmistaa. kun ei ollut astioita mukana. — Ehtoo oli vähitellen tullut. Luukut suljettiin ja miehet istuivat takkavalkean loisteeseen. Myllyn kolkkina kuului jo väsyttävältä. Ulkona oli pimeys ja hiljaisuus mahtavien kuusten suojassa.

Yksi mies vain oli kerrallaan tuutin luona, ellei ollut säkkiin pistelemistä. Oli aikaa tarinoidakin.

— Onpa toi katto jo paikattu, sanoi Kalle. Viime syksynä oli tuohiin tullut läpi juur' navan kohdalle. Kas, se vasta teki aika kiusaa, kun rupes satamaan ja vesi juoksi loronaan napaan. Pöpöröks' siinä vilja muuttui, eikä kivet jauhattaneet ollenkaan, luistivat vaan. Muistin silloin vanhan neuvon, että on pistettävä tiilikiveä napaan, ja kun sen tein, niin taas jo rupesivat kivet kiinniottamaan.

Tähän juttuun eivät muut myllyssä olijat viitsineet vastata, eikä Kalle siihen vastausta odottanutkaan. Silmäili vain ympärilleen ja jatkoi jutusteluaan.

— Sinne on nurkkaan jäänyt jonkulta keskeneräinen lapionterä. Ovat taas lunkaalaiset kaataneet haapoja mettästä. No, on niitä siellä puita, myhähti vielä, kun samassa avattiin myllynovi, ja pari Okslahden puolen miestä astui sisään. Olivat kans' tulleet myllyyn, kuormassa muutama viljapussi.

Kun oli kuulumiset juteltu ja nurkantakuset poltettu, lähtivät vastatulleet lähimpään naapuriin, kun Jussilan jauhatusta vielä pii-

sas. He olivat nuoria miehiä, ja siellä eräässä torpassa oli riski »likka», joten sopi mennä vähän likastamaan.

Yöllä makasi kaksi miehistä aina vuorollaan takapermannon penkillä, kun taas yksi pärevalkean valossa silloin tällöin myllyä tarkasti ja uutta viljaa kuurnaan kaatoi.

Okslahden puolen miehet olivat yöllä palanneet saatuaan aika »kyylin» tyttären vierestä . Toinen heistä asettui maate toton myllynkivelle, valkea kun oli jo sammunut. Vallitsi suloinen lämpö ja kuului nukuttava kolkkina.

Varhain aamulla nousi Kalle ylös, veti takaseinän luukun auki ja tutki, miten pitkällä aamu oli. Jo hämärsi. Avattiin muitakin luukkuja, ja yksi toisensa perään heräsi. Myllytystä jatkettiin vielä jonkun aikaa. Aamupäivään oli kaikki yhdeksän pussia valmiina, yhdeksän 20 kapan rohlinsäkkiä. Se oli myllyn työsaavutus melkein vuorokautisen, yhtämittaisen pyörimisen perästä. Ei siis suinkaan paljon, mutta ei niin vähänkään.

— Hyvä jauhomylly tämä Palokoski on, tuumisat miehet, kun säkkejä rupesivat rattaille nostelemaan. On se kyllä ollut huonommassakin kunnossa. Mitäs kerran Okslahden Koivula käytti yhtenä vuorokautena: ei säkkiäkään rukiita, säkin pöpöröjauhoja ja säkin tamppuja.

Hevoset olivat myös saaneet vähän jauhontomua ja olivat lämpöiseen tyytyväiset. Kun Mustaa vietiin ulos, seurasi se vastahakoisesti, riuhtaisi äkkiä itsensä irti ja juoksi takaisin myllytupaan. — Kylläpä se nyt on mieltynyt oloonsa, ihmettelivät miehet, mutta uloshan se oli tuotava.

Näin keväisin kun yhdet miehet menivät, tulivat toiset, sillä vuoronsa oli kullakin. Ajan kuluksi kiskottiin ehtoopuhteina päreitä, pärepuita kun sai aivan myllyn viereisestä sakeasta metsästä. Lapionpesiä myös tehtiin, kuten huomasimme Kallen puheestakin. Tarinoitiin ja kerrottiin kuulumisia, mutta kummituksia ei tässä myllyssä nähty eikä juuri niistä puhuttukaan. Olivat kovaluontoista väkeä. Ei liioin ajan kuluksi seiniin nimiä eikä vuosilukuja kaiverrettu, kuten toisin paikoin. — Palokosken Jokila korjasi sonnan hevosten alta myllytuvasta ja toi hakoja alle, joten siistiäkin täällä oli.

Kesällä oli myllytys vähäistä. Ei ollut juuri viljaakaan, vaikka vettä olisi purossa riittänyt. Mutta heti elonkorjuun jälkeen alkoivat myllykuormat taas Palokoskelle koluta, ja kun syksymmällä tuli vettä enemmän, oli jälleen jonkun aikaa vuoro vuorossa kiinni. Syksy-yöt olivat paljon pimeämpiä kuin kevätyöt. Kovasti tuuli vinkui korkeissa kuusissa ja vihelteli räppänöissä; myllyn kolkkina oli yhtä nukuttavaa.

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 1. 2. —32.

Menneen vuosisadan metsästäjiä.

Lassilan pappa ja Mettänvahti.

Huomattavampia linnustajia viime vuosisadan alkupuolella oli Haudankorvalla »Lassilan pappa» eli »posti-Matti», joksi häntä myöskin kutsuttiin. Hänen oikea nimensä oli Matti Dahlman, mutta kun hän viljeli Lassilan torppaa ja hevosellaan kyyditsi valtion posteljoonia, niin siitä syystä oli hänellä nuo lisänimet. Haudankorvalle ominaista oli juuri se, ettei siellä omaa nimeään kuullut juuri muulloin kuin lukukinkerillä tai verojenkannossa. Kuka oli seppä, kuka nikkari tai suutari, vanha suutari j.n.e. Ja jos ei ollut mitään erikoista ammattia, esim. kartanon rengeillä, niin sanottiin heitä vaimojensa nimen mukaan: Emman Jaako, Miinan Matti j.n.e, ja vaimot olivat jälleen miehensä nimen mukaan joko sepän matami tai nikkarin mamma, Akun Miina, Jannen Iida j.n.e. Tästä syystä tunnemme Matti Dahlman'inkin paraiten Lassilan papan nimellä. Tämä pappa perusti metsästyksensä siihen tosiasiaan, että metsän linnut eivät pelkää hevosella ajavaa läheskään yhtä paljon kuin jalkaisin kulkevaa miestä. Siksipä hän teki sitä varten oikein erikoisen reen, jossa ketarat olivat runsaasti puolta pitemmät kuin tavallisessa reessä, että sillä siis pääsi mukavasti kivien ja kantojen ylitse, ja ajeli syksyisin vähän lumen aikana pitkin metsien välisiä niittyaukeamia ja ammuskeli niiden reunoilla puiden latvoissa istuskelevia lintuja. Vielä joku vuosi sitten, käydessäni Talpian kylän takamailla, muistelivat siellä vanhat miehet Lassilan pappaa, sillä tänne Torronsuon rantoihin, peninkulmien päähän, oli ukko nämä eräretkensä ulottanut. Reessä oli sivuilla heinähäkkiä muistuttavat laitteet, ensimmäinen kaide oli niin lähellä pohjaa, että ammutut linnut mukavasti pysyivät reen pohjalla, ja seuraavat olivat sitten niin korkealla, että niiden päälle asetettu lauta muodosti ukolle mukavan istuimen. Vielä ylempänä oli kaiteet, joita ukko käytti turvana

tähdätessään ja ampuessaan. Sanoivat ukon hevosenkin olleen tähän metsästykseen niin tottunut, että se seisoi aivan hiljaa, katse suunnattuna lintuparveen päin, kunnes laukaisu pamahti ja otus melkein aina putosi alas. Tällaisilta retkiltä palattuaan oli ukolla usein saalista »reen pohja peitossa»: metsoja, teeriä, pyitä ja joskus joku jänis tai parikin.

Lassilan pappa oli kuollut jo ennen minun syntymääni (1869) ja hänen ajakseen oli Tammelan mailla kylläkin runsaasti riistaa. Mutta kun metsät yhä vähenivät ja laiton metsästys, soitimelta ampuminen, kävi yhä yleisemmäksi, niin riistakin alkoi vähetä. Ja pyssyjä ja pyssymiehiä yhä lisääntyi, joten tämä esi-isien alkuperäinen ravintoaine on nykyisin niin vähentynyt, että »kyllä se on jotenkin saaneella miehellä».

Paitsi lintuja y.m. hyödyllistä riistaa, oli Tammelan metsissä vielä kuluneella vuosisadalla, varsinkin sen alkupuoliskolla, runsaasti petoeläimiä. Etelässä oleva peninkulmien laajuinen Torronsuo metsäisine saarineen oli niille kylläkin otollinen turvapaikka, samoinkuin pohjoispuolella oleva Mustialan kartanon metsäkin. Karhujakin liikkui näillä mailla silloin aina toisinaan, mutta varsinkin susia ja ilveksiä oli hyvin runsaasti.

Susien ja ilvesten pyydystäjänä oli tältä ajalta ennen muita mainittava Joose Enberg. Hän syntyi Haudankorvalla Ernestilän torpassa 1823. Syntymäkotinsa mukaan kutsuttiin häntä aluksi Äärnestin Jooseksi, mutta kun hän mieheksi tultuaan rupesi metsänvartijaksi Viksbergin kartanoon, jossa toimessa oli sitten koko ikänsä (hän kuoli 87-vuotiaana), niin hänet laajassa ympäristössään tunnettiin mettänvahdin nimellä. Jo pienenä poikana osoitti Joose, että hänessä on oikeaa metsästäjän sisua ja kuntoa. Syksyllä kun maa oli jo jäässä, mutta ei ollut vielä lunta, ja kanatkin tepastelivat vielä ulkona, ilmaantui kettu eräänä aamuna päivän koittaissa torpan akkunan alle vaanien pihalla olevasta kanaparvesta itselleen aamiaista. Siinä se nuoleskeli jo huuliaan ja suunnitteli hyökkäystä, kun torpan asukkaat aamiaista syödessään sen huomasivat. Tilanne oli peräti jännittävä. Päreorsilla oli kyllä kaksi ladattua pyssyä, luodikko ja haulikko, mutta se tiedettiin kyllä, että jos nyt joku lähtee ulos, niin kyllä kettu sen huomaa ja livistää tiehensä. Kun isäntä ja vanhemmat pojat siinä miettivät, mitä nyt pitäisi tehdä, niin silloin Joose, pikkupoika, ottaa orsilta luodikon ja ennenkuin kukaan ehtii häntä estämään, laukaisee hän läpi ikkunan kaivon vieressä olevaa kettua kohti. Vanhemman veljen varoitus kajahtaa samaan aikaan kuin pyssykin paukahtaa, ja kettu ottaa yhden velton hypyn ja laskeutuu sitten kuolleena kaivon vierelle.

Kun Joose sitten mieheksi tul-

tuaan antautui metsänvartijan ammattiin, oli hänellä mainio tilaisuus kehittää luontaisia taipumuksiaan metsästyksen alalla. Ja kyllä hän muisti tämän asian pitää etualalla, liikkuipa hän sitten lähellä kotiaan tai kauempana. Talvella hän oli puettu niin, että ei ollut hätää, vaikka olisi yöksikin metsään jäänyt. Jaloissa oli parkitsemattomasta, karvaisesta lehmän tai hevosen säärinahasta tehdyt koivet, jotka eivät läpäisseet vettä, ja niihin mahtui niin paljon sukkia ja riepuja, että jalka niissä kyllä pysyi lämpimänä. Housujen suut kietaistiin tiukkaan säärien ympärille ja niiden päälle vedettiin paksusta villalangasta kudotut säärykset, n.s. lumisukat, jotka ulottuivat polviin asti ja sidottiin nauhoilla kiinni polvien alapuolelta. Tällaisilla jalkineilla voi kulkea umpilumessakin ilman mitään haittaa. Ja kun vartalon verhona oli paksut villapaidat, turkkiliivit y.m., niin ei ollut siltäkään puolen mitään pelkoa, olipa sitten ilma miten kylmä tahansa. Aikansa tavan mukaan oli hänellä aina rohtiminen mekko muiden vaatteiden päällä ja se oli köytetty suolivyön kohdalta leveällä nahkaremmilla. Reppu, jonka kansipuoli oli tehty mettäsian nahasta, oli hänellä aina mukana, samoin pieni kirves, jonka terä oli peitetty nahkaisella tupella ja varustettu kantohihnalla, niin että se riippui toiselta olkapäältä, reppu toiselta. Kun repussa oli aina, paitsi ammusvarastoja, myöskin evästä pariksi päiväksi, niin ei ollut hätää, vaikka yö saavutti metsässäkin. Tuolla pienellä kirveellään voi hän katkoa puita nuotioksi sekä karsia hakoja selkäpuolen suojaksi, kun nuotio paloi etupuolella. Ja kyllä se Joose monta yötä metsässä viettikin, varsinkin keväisin, huhtikuussa, kun hän Torronsuolla, Kolmikkaan metsässä, paimenteli sudenpesiään ja odotteli, koska sai mennä niistä pistelemään sudenpenikoita mekkonsa poveen.

Tämä sudenpesien etsiskely oli juuri se työ, joka eniten teki hänet tunnetuksi laajemmillakin aloilla, ja sai aikaan sen, että »Hämeen metsästysseura» v. 1878 lahjoitti hänelle hopeamaljan tunnustukseksi hänen suurista ansioistaan petoeläinten hävittämiseksi. Kun tappamiensa susien lukumäärä oli yli kuudenkymmenen eikä niissä ollut montakaan emäsutta, ja kun yhdestä pesästä sai 3, toisinaan 5 penikkaa, niin täytyi siinä väijytä monta pesää, ennenkuin tuollainen summa karttui. Mutta Joose oli tähän lempitoimeensa niin perehtynyt, että hän saavutti sellaisen tuloksen. Ja syksylläkin hän kuljeskeli siellä Kolmikkaan järven ympäristöillä ottamassa selkoa, mihin susi siellä majoittui talveksi, ja kyllä hän sen osapuilleen osasi arvata, samoin kuin senkin, mihin aikaan sieltä keväällä oli penikoita saatavissa. Sanoivatkin muutamat piloillaan, että mettänvahti tietää paremmin nämä susien asiat kuin lehmien

omistajat lehmäinsä, vaikka lehmät ovat navetassa ja sudet suon saaressa. Eikä hän tosiaan enempää viikkoa koskaan näillä retkillään viipynyt, tulipa toisinaan jo kolmenkin päivän perästä sudenpenikat mekkonsa povessa.

Pikkupoikana oleskelin usein J. Engbergin asunnolla, »Mettänvahdilla», toisinaan kokonaisen viikonkin kerrallaan. Täällä metsätorpassa Haudankorvan ja Häiviän kylien rajamailla, korkean Villimäen eteläisellä rinteellä, oli nähtävänä paljon sellaista, jota en nähnyt kotonani tai sen ympäristössä. Päreorsilla oli useampia pyssyjä, seinillä riippui näiden pyssyjen suojuksia, karvaisesta nahasta tehtyjä tuppia, joita Joose samoinkuin hänen poikansakin usein käyttivät pyssyjen suojana liikkuessaan metsässä sateisella säällä tai talvisin kovilla pakkasilla. Syksyisin ja syystalvisin oli pirtin seinillä monenlaisia metsäneläinten nahkoja, kuten oravan, jäniksen ja ketun, toisinaan myöskin näädän, saukon ja kärpän nahkoja, kunnes reppuryssät keväämmällä ne ostivat ja kuljettivat maailman markkinoille. Olihan niissä kaikissa katseltavaa, mutta suurinta mielenkiintoa herätti minussa kuitenkin tuvan peränurkassa oleva kaappi, joka oli kokonaan ruokakunnan päämiehen hallussa, aina lukittuna, joten ei siihen koskaan saanut mennä muut perheen jäsenet ilman erityistä lupaa myllläämään. Siinä kaapissa säilytti ukko, paitsi kaikkea pyssynruokaa, hauleja, nalleja, ruutia y.m., myöskin monenlaisia muita tavaroita, joiden laadusta ja tarkoituksista ei muilla perheen jäsenillä ollut täyttä selvyyttä. Senverran sentään tiedettiin, että siellä oli ainakin »ukkosen piili», käärmeen ihraa, karhun sappea, siansappiviinaa j.n.e. Kun ei siihen aikana vielä käytetty paljoakaan »ahteekin roppia», niin tällaisia kotilääkkeitä tarvittiin silloin verrattain runsaasti. Siansappiviinalla esim. voideltiin paleltuneita ruumiinosia. Sentähden olikin tällaisia kotiapteekkeja melkein jokaisessa kylässä jonkun mummon tai vaarin hallussa, joskaan eivät varastot olleet monellakaan niin monipuoliset kuin »mettänvahdilla». Hän oli myöskin suoneniskijä, vaikka ei hänen näppärinsä sentään useinkaan ollut tuolla kaapissa, se oli enimmäkseen hänen liiviensä avarassa povitaskussa, mutta siltikin tuo kaappi herätti salaperäisyydellään erikoista huomiota. Kuoharin tehtävät hän niinikään suoritti paikkakunnallaan muuten, paitsi hevoset jätettiin venäläisten kuljeksivien ammattimiesten leikattavaksi. Arka kunnioitus siis ympäröi tällaisen ukon ja hänen kaappinsa, ainakin pikkupoikien silmissä.

Kun torpan miehet, niin Joose itse kuin hänen molemmat poikansakin, syksyisin kävivät ahkeraan metsällä, niin tarvittiin paljon haulia ja luoteja näitä retkiä varten, ja ne valmistettiin kaikki

kotona syksyn pitkinä puhteina. Luoteja varten oli erityiset valimet, joihin lyijy kaadettiin kuumana, sulatettuna, mutta haulit valmistettiin kylmänä. Lyijy taottiin pieniksi pötköiksi, jotka katkaistiin pieniksi palasiksi ja nämä palaset asetettiin sitten kuperapohjaiselle tuolille, jossa niitä hierrettiin suurella, visakoivusta tehdyllä pallolla, joten ne jonkun verran pyöristyivät. Sanomattakin on selvää, että tällaisessa torpassa keskustelu näissä puhdehommissa liikkui enimmäkseen metsästyksessä ja siihen liittyvissä asioissa. Kun ukko kertoi noista sudenpesille tekemistään retkistä, tuntui niissä jotakin outoa, salaperäistä, jota ei minun järkeni oikein voinut käsittää. Näistä kertomuksista nim. ilmeni, että emäsusi aina hääri siinä lähettyvillä, kun Joose pisteli penikoita mekkonsa poveen. Joskus sattui niinkin, että susi, huomatessaan penikoita uhkaavan vaaran, rupesi niitä suussaan kantaen kuljettamaan pois pesästä kätkien niitä kivien koloihin tai juurakkojen alle. »Täytyi sitä hylkyä lyödä seipäällä kylkeen, ennen kuin se luopui penikoistaan», kertoili Joose. Se minua vain kummastutti, miksei ukko silloin ampunut tuota emäsutta, kun hänellä oli ladattu pyssy mukanaan, ja susi toisinaan oli niin lähellä, että olisi voinut ampua vaikka sen avoimeen kitaan.

Ukko olikin verrattain halukas kertomaan näistä susiretkistään. Ei niitä sentään saanut kuunnella jokaisena iltana, kun sattui olemaan tuoreempiakin uutisia. Eräänä syyspäivänä esim. ukko lähti aamulla metsään katselemaan, mistä taasen sopisi hakata halkoja sekä aloittaa hakojen karsiminen. Pyssy, reppu ja koira oli hänellä mukanaan, kuten tavallisesti ainakin. Kun hän illalla saapui kotiin, oli hänellä povessaan 10 oravaa ja yksi oravan nahka. Se yksi oli täytynyt siinä Kolisevan ahteella nylkeä »Vinnelle» päivälliseksi. Itse ei ukko ollut joutunut aterioimaan, vaikka repussa kyllä oli evästä. Paljon oli kuljettu, vielä illan suussa oli »Vinne» poikennut Häiviän puolellekin, ja siitä »Hunnunselän» rinteeltä oli vielä pitänyt ampua yksi orava. Kotiin tultuaan taittoi ukko katosta ottamansa leivän ja alkoi tuppipuukollaan viileskellä toista puolikasta veittiviiloiksi pistellen nämä viilot sellaisenaan suuhunsa ilman mitään särpimiä. Kun tämä leivänpuolikas näin oli tullut »tuulenverhoon», alkoi oravien nylkeminen. Siinä tehtiin selkoa, mistä ja miten kukin orava oli saatu; mikä oli ammuttu Kaalikorven aidan viereltä, mikä Tervakorven päältä j.n.e. »Vinne» herkutteli ensin kyllikseen, mutta vihdoin alkoi se viedä oravan ruumiita omaan talteensa, vastaisten päivien varaksi.

Kun sitten perunat kypsyivät, alkoi illallisen syönti. Tähän asti oli tultu toimeen sillä valolla,

mitä pesässä palava pystyvalkea tarjosi, mutta nyt otti ukko valkean myöskin päreeseen, hoitaen sitä kädessään, paitsi perunaa kuoriessaan pisti hän sen siksi ajaksi seinän rakoon. Tässä pärevalkeassa hän sitten paistoi suolattua silakkaa, aina yhden haukkapalan kerrallaan, hotkaisten sen sitten sellaisena kuumana suuhunsa. Toiset söivät silakat paistamattomina.

Sitten myöhemmin jouduin uudestaan Joosen läheisyyteen, kun hän kesäisin toimi työnjohtajana kartanon takamaalla, Poutiolla, kesannon muokkauksen aikana, työväkenään meitä 13—16-vuotiaita poikia. Kuokittiin pieniksi ojien perkauksessa tulleita turpeita. Täälläkin ukko kertoi meille noita susijuttujaan, joita me kuuntelimme suurella nautinnolla. Toisinaan kertoi ukko eräästä humppilalaisesta »Sytti-Matista», joka oli ollut samanlainen penikkain pyydystäjä kuin ukko itsekin. Kun pedoista maksettiin tapporahat kihlakunnan käräjillä, oli eräs tuomari kerran kysynyt Sytti-Matilta, miksei hän koskaan saa tuota emäsutta ammutuksi. Tähän oli Matti vastannut: »Parempi on lehmää lypsää kuin tappaa». Tästä vastauksesta veti tuomari sen johtopäätöksen, että Matti tahallaan säästää emää saadakseen yhä uudestaan penikoita ja niistä tapporahoja. Ja niin se sitten kävi, ettei Matille annettu mitään tapporahoja sillä kerralla eikä sitten enää myöhemminkään. Kun emäsudesta sai tapporahaa 100 mk ja penikastakin 50 mk, niin kannattihan sellainen »viljelys».

Jotakin samantapaista »lehmien lypsämistä» olimme me pojat uumailleet Joose Enberginkin hommista hänen kertomuksiaan kuunnellessamme ja päätettiin koettaa saada ukolta ulos jotakin asiaa valaisevia tietoja. Minun ja ukon välisiin sukulaisuussuhteisiin perustuen joutui tämä tehtävä minun kohdalleni. Kun ukko sitten taasen kertoi tuota Sytti-Matin historiaa, niin minä lausuin sen arvelun, että eiköhän vain hänenkin susijahtinsa ollut vähän samantapaista kuin Matinkin. Toiset pojat seurasivat suurella tarkkuudella, minkä vaikutuksen tämä kysymys ukkoon tekisi. Hän hymyili koko naamallaan, katsoessaan minuun päin, mutta ei hän lausunut ei niin halaistua sanaa. Kun yhä jatkoin juttuani, kääntyi hän uudestaan puoleeni ja päästi oikein mahtavan röhönaurun, mutta muuta vastausta emme saaneet. Sekin sentään kyllä meille riitti; me yksimielisesti rinnastimme Joosen Sytti-Matin kanssa.

Poution niitty oli suuren Torronsuon laidassa ja siellä oli hyvin runsaasti käärmeitä. Niitä tapettiin siellä joka kesä kymmenittäin. Joose niitä usein nylki, tutki niiden ruumiinrakennetta, otti niistä rasvoja sekä nahkoja, joita sitten käytti lääkkeinä, sanoipa hän joskus maistaneensa käärmeen lihaakin, mutta ei se

hänen mielessään oikein hyvältä maistunut. Enemmän sanoi pitävänsä karhun lihasta, jota hän niinikään oli maistanut muutamia kertoja.

Tuon edellä mainitsemani ukonpiilin eli ukkosenvaajan kertoi ukko olevan sellaisen, että sillä voi rajoittaa tulipalon sille alueelle, minkä ennättää kiertää tuollaisella piilillä. Oliko ukolla tuo piili mukanaan silloin, kun me kerran poltimme kuokkamaata tuolla Poutiolla, tai eikö se sitten tehonnut, se vain oli varmaa, että tuli meiltä pääsi omin lupinsa suon puolelle. Kyllähän kaikki teki voitavansa, niin me pojat kuin ukko itsekin, mutta mikään ei auttanut. Nääntyneinä heittäysimme katselemaan, miten tuli nopeasti eteni kuivassa kanervikossa; pienet männytkin vain kerran rasahtivat, kun neulaset niistä paloivat, ja ukko sanoi, että »men ny niin, että Torron kirkko näkyy». Mutta pian se pysähtyi, kun leveä letto tuli sen eteen, ja me kyllä pidimme sitten huolen loppusammutuksesta.

Karhua ei ollut Enberg koskaan ampunut, vaikka olikin nuorempana ollut mukana useammassa karhunjahdissa. Oli ollut kerrankin siellä Mustialan metsässä, jossa karhu kierrettiin lähes sadan miehen suuruisella joukolla. Pyssyjä ei ollut lähes puolillakaan miehistä, mutta pyssyillä varustettuja asetettiin aina pyssyttömien väliin. Näiden pyssyttömien oli määrä huudoillaan peloittaa karhua kierroksen keskelle, jossa parhaat ampujat hääräilivät. Myllykylän Petterin isäntäkin kuului noiden pyssyttömien joukkoon, ja kun hän näki karhun aikovan murtautua ketjun läpitse hänen ja seuraavan vahdin välistä, niin hän alkoi huutaa lujasti. Karhu oli aikonut mennä miesten välistä, mutta huudon kuultuaan oli se pysähtynyt, noussut takajaloilleen ja viheltänyt kämmeniinsä pari kertaa, jonka jälestä se muutti suuntaa, tullen suoraan Petterin isäntää kohti. Saavutettuaan Petterin, otti se hänet käpäläinsä väliin, nosti siinä ilmaan, vihelsi taaskin ja ravisteli ukkoa käpäläinsä välissä heittäen hänet sitten näreen juurelle »mettiäisiä kuuntelemaan» ja livisti itse tiehensä, ja niin päättyi tämä jahti ilman tulosta. Toisella kerralla onnistui paremmin siellä Talpian mailla, vaikka vaikeuksia sielläkin oli. Eräs somerolainen vanha metsästäjä oli saanut lumotuksi tuon karhun sellaiseksi, ettei siihen pystynyt lyijykuula, vaikka sitä ammuttiin monta kertaa, niin että karvat pöllähtelivät sen turkista. Vasta kun »Jokioisten Akseli» (nuori Brehmer) saapui paikalle ja hänellä oli hopeinen kuula, johon eivät senaikaiset lumot tehonneet, ja hän pääsi ampumahollille, niin kyllä karhu heti kellistyi.

Olin silloinkin mettänvahdilla (1878), kun letkulainen Riili

Forssan matkallaan poikkesi sisään ja kertoi saaneensa suden kinturista. Siellä Vahaksen (Vatalammin) metsässä oli vanha kinturi, joka oli ollut siellä toimettomana jo kymmeniä vuosia. Nyt kun hän kuuli suden liikkuvan niillä mailla, oli hän pannut tuon pyydyksen vireeseen ja tuonut siansisällyksiä syötiksi, oli peto mennyt siihen ja siihen jäänyt. Kun kinturi oli lähellä Riilin asuntoa, meni hän aamulla heti ylösnoustuaan sitä tarkastelemaan. Lähelle päästyään hän näki jotakin mustaa väipehtivän kinturissa syysaamun pimeässä. Ei tohtinut ukko yksinään mennä lähemmäksi, vaan haki naapurista Riihimäen kansakseen. Kun he sitten yhdessä saapuivat perille ja Riihimäki raappas kraappitikulla valkeaa, näkivät he suden olevan kaulastaan kiinni kinturin hirsien välissä, mutta takapuoli oli vielä pystyssä, ja vimmatusti kiskoi susi itseään irti siinä kuitenkaan onnistumatta. Mutta kun Riihimäki mukanaan tuomalla pyssyllä ampui kuulan sen ruumiiseen etulapojen lävitse takaa, niin siinä oli sitten »sen olo ja meno» Se oli suuri ja vanha urossusi, sen turkkikin oli niin harmaa kuin »puolipuhdas mekko». Sen perinnöistä sukeusi oikeusjuttu, sillä Vahaksen silloinen isäntä vaati itselleen toista puolta sekä nahan hinnasta että tapporahasta, koska tuo kinturi oli hänen maallaan ja myös talon aikoinaan laittamakin. Kolme kertaa oli tämä juttu kihlakunnanoikeuden käsiteltävänä, mutta niin se sitten päättyi, että Riili sai pitää koko saaliin omanaan. Se oli tiettävästi viimeinen susi, joka Tammelassa tapettiin. Ilveksiä kyllä liikkui vielä myöhemmin, repien vielä muutamia vuosia myöhemmin Kuhalan Tölön sonnimullikan niin pahoin, että se täytyi lopettaa, ja Viksbergin kartanon lehmää ilves niinikään ahdisti aivan kartanon lähellä Rytökalliollla, mutta kun lehmä hurjassa paossaan syöksyi alas kalliolta, niin ilves luikki tiehensä. Pudotessaan loukkaantui lehmä kuitenkin niin pahoin, että se oli lopetettava.

Vaikka metsästys sellaisenaan onkin oma erikoinen ala, voi sinä kuitenkin havaita erikoisharrastuksia eri henkilöiden välillä. Lassilan papasta sanottiin, ettei hän käyttänyt juuri muuta tapaa kuin ajelemalla hevosellaan ja ampumalla mitä hän näin sattui saavuttamaan. Enberg taasen harrasti etupäässä susien ja kettujen pyydystystä, mutta ei hän esim. kettujen pyydystyksessä käyttänyt myrkkypaloja, kuten monet muut, mutta sensijaan hän kyllä usein asetti haaskan saunan nurkalle ja siitä ampui monta kettua. Kaukjärven kylässä asui viime vuosisadan keski- ja loppupuolella muurari Joose Ståhlman, joka taasen erikoisesti harrasti kettujen pyyntiä myrkyllä, ja sama harrastus innosti hänen poikaansakin, joka on perinnyt isänsä sekä

nimen että ammatin ja joka näihin asti on ollut ahkera kettujen pyydystäjä, käyttäen kyllä pyssyäkin, mutta kuitenkin erityisemmin harrastanut kettujen pyyntiä myrkyllä.

Kuluneen vuosisadan alkupuolella ja menneen vuosisadan loppupuolella oli Mustialan kartanon metsänvartijana entinen sotamies Elva, joka oli myöskin innokas metsästäjä ja susien surmaaja, mutta tarkempia numeroita hänen tappamiensa petojen lukumäärästä ei ole tiedossa. Hänellä oli aina kaksi koiraa mukanaan, liikkuipa hän tuossa laajassa metsässä tai tuli joskus asutuillekin seuduille. Näihin aikoihin oli vielä runsaasti hirviäkin, joten koirien ruokkiminen kävi hänelle mahdolliseksi. Elvan tytär Eeva oli emäntänä Heinästen torpassa, lähellä Heinästen järveä ja lapsuutensa kotia. Eevaan oli tarttunut isänsä metsästysinto niin perinpohjin, ettei hän esim. kirkkoon mennessään jättänyt pyssyä kotiin, vaan kuljetti sen mukanaan lähelle kirkkoa Mustialan torppaan, ja usein oli hänellä metso tai teeri, toisinaan molemmatkin, talletettavana torpan porstuaan siksi ajaksi kun itse kävi kirkossa.

Elva kiinnitti myöskin huomiota koirien jalostamiseen ottaen huomioon niiden tärkeimmät ominaisuudet, joista tarkkuudelle antoi etusijan. Myöskin tässä suhteessa noudatti Eeva isänsä esimerkkiä. Elvan ja Enbergin välit olivat jotenkin kireät johtuen ehkä ammattikateudesta, mutta tätä jalostettua koirarotua joutui sentään Enbergin Joosellekin, ainakin yksi koira, jonka hyviä ominaisuuksia ei Joose koskaan väsynyt kiittelemästä. Se oli suuri, erittäin vankkarakenteinen koira ja niin tarkka, ettei mikään otus jäänyt siltä huomaamatta, olipa se sitten maassa tai puussa. Se oleskeli enimmäkseen ulkona öisin, ja eräänä talviyönä se oli joutunut taisteluun kahden suden kanssa aivan kotinsa lähelle, mutta kuitenkin niin kaukana, ettei isäntä kuullut mennä sitä auttamaan. Puolenyön jälkeen se etukäpälillään raapi tuvan ikkunaa, ja kun se päästettiin sisälle, niin nähtiin, että »Vinnen» turkki oli monesta kohden veressä. Aamulla mentiin tarkastamaan ympäristöä ja silloin nähtiin tuo yöllinen tanner, jossa ohut lumi oli tallattu laajalla alalla. Leppämäen puolelta johti paikalle kahdet sudenjäljet ja samoin kahdet poistuvat jäljet Peräkorpeen päin. Vuorokauden verran lepäili koira tämän taistelun jälkeen, mutta kun sitä lähemmin tarkastettiin, niin ei siinä havaittu yhtään haavaa, joten veren vuodattajina olivat olleet yksistään sudet. Enberg selitti tämän tapauksen siten, että nuo sudet olivat joko niin nälän heikontamia tai sitten muuten sairaita, sillä ei mikään koira voi pitää puoliaan kahta normaalikunnossa olevaa sutta vastaan, arveli Joose.

J. Rantanen.

Forssan Lehdessä 5, 8 ja 19. 2. 1932.

Pikapiirtoja nuorisoseuratyöstä vuosilta 1890–1900.

Nuorisoseuraliikkeessä pitemmän aikaa mukana olleena tulee toisinaan tehneeksi kysymyksen: onko tehdyllä työllä ollut mitään arvoa? Onko nuorisoseuratyö ylipäänsä vastannut niitä toiveita, joita tämän työn alkuunpanijat ovat siihen kiinnittäneet? Jos kyselijä menneitä vuosikymmeniä ajatellessaan muistojensa komeroista löytää pilkahduksia, jotka osoittavat, että tehty työ kautta vuosikymmenien on kantanut milloin enemmän milloin vähemmän näkyviäkin tuloksia, antaa ne hänelle uskoa nuorisoseuratyön vastaisellekin menestymiselle. Muistojeni komeroista esitän tässä muutamia pikapiirtoja kotipitäjäni Urjalan nuorisoseuran toiminnasta sen alkukymmeniltä.

Seuran perustamisvuosi oli 1895. Kun Urjalan kirkonkylässä, samaten kuin monissa muissakin kirkonkylissä, nuorison elämä oli hyvin raakaa ja turmeltunutta, heräsi muutamissa paikkakunnan nuorissa — niiden etupäässä oli apteekkilainen Otto Turtonen — ajatus perustaa paikkakunnalle nuorisoseura, jonka tarkoitus oli nostattaa nuorisossa uinuvat voimat aatteelliseen työhön nuorison kasvattamiseksi kunnon kansalaisiksi. Tulisieluisena miehenä sai Turtonen nostatetuksi välinpitämättömimmätkin mukaan, joten seuran toiminta jo heti alussa tuli hyvin vilkkaaksi. Kuvaavana piirteenä hänen toiminnastaan näytelmäharrastuksen herättämiseksi paikkakunnalla oli, että seura ensimmäiseen iltamaansa hommasi Tampereelta näyttelijät esittämään kappaletta »Mustalainen». Kappaleella olikin suuremmoinen yleisömenestys. Härmän talossa, missä iltamat pidettiin, esitettiin kappale samana iltana kahdelle täydelle huoneelle. Näytelmäharrastus oli näin saanut tukevan jalansijan seuran ohjelmistossa.

Ettei seuran toiminta suinkaan jäänyt tuloksettomaksi ensi vuosinakaan, siitä antaa kauniin todistuksen silloinen kunnanlääkäri Dahlberg eräässä esitelmässään. Siinä hän m.m. mainitsi, että silminnähtävä on se hyöty, minkä nuorisoseura on saanut aikaan paikkakunnallamme. Tappelut,

nurkkatanssit ja yöjuoksut ovat miltei tyystin hävinneet ja näiden sijaan on nuorisoseuran hommannut luentokursseja, valistavia iltamia ja kokouksia.

Näitten ensimmäisten innostavien vuosien jälkeen seurasi toiminnassa lamaannusaika, johon suurena syynä oli seuran toimihenkilöitten alituinen vaihtuminenkin. Mutta säännöllinen toiminta aina jatkui, milloin elettiin voimistelun merkeissä, milloin itseopiskeltiin lukurenkaan avulla j.n.e. Järjestettiinpä nuorisoseuran toimesta pari kuukautta kestävät opintokurssitkin, joissa opiskeluaineina oli laskento, historia, lausunto, laulu ja kirjanpito.

Kohtasi sitten maatamme pimeä aika, jota sorto-ajan nimellä muistellaan. Bobrikoffin aikana ryhtyi venäläinen sortojärjestelmä rautaisin käsin asettamaan esteitä aatteellitsenkin seurojen toiminnalle. Tämän suurimman sortoajan kuului tämän kirjoittajakin nuorisoseuran toimihenkilöihin. Se oli sellaista aikaa, että monta kertaa näytti »tie olevan topissa». Mutta mitä enemmän telkiä tuli toiminnan tielle, sitä enemmän innostus kohosi nuorten rinnoissa.

Kuvaavana piirteenä sortoajan toiminnasta kerron erään esimerkin iltaman järjestämisestä. Hämeen läänin kuvernöörinä oli silloin joku venäläinen sotaherra ja hänen määräyksestään täytyi iltamalupakin hakea häneltä. Luvanhaussa tuli ohjelma ja sen eri numerot olla tarkoin määrättynä. Jouduin luvanhakijaksi ja koetin tehdä sen sellaiseksi, että se »läpäisee». Nimeltä mainittuja kertomuksia, runoja, laulua, vuorokeskustelu ja näytelmä »Lukkarin arkityöt». Lupa tuli ja ohjelmasta ei oltu pyyhitty pois yhtään numeroa. Ohjelmamme silläkin kertaa käsitti kuitenkin kokonaan toisen näytelmän ja minulle oli annettu tehtäväksi isänmaallisen puheen tai esitelmän pitäminen. Kun sitten iltamamme piti alkaa, saapui vieraaksemme myöskin asemakylässä jo jonkun aikaa oleillut santarmi. Tuli ja leimaus, mikä sen ryssän siihen taasen paiskasi hyvää ohjelmaa tärvelemään.

Ohjelma alotettiin lukemalla jotain pikkukertomuksia ja runoja sekä otettiin väliaika. Ryssä pyydettiin sitten ravintolan puolelle kahville ja näin saatu sopiva aika käytettiin esitelmän pitämiseen. Luulen, että silläkin kertaa sekä puhuja että kuulijat olivat isänmaallisesti herkän mielialan virittäminä. Ryssä kyllä heristi korviansa kuullessaan voimakkaat kättentaputukset juhlasalin puolelta, mutta ryssän saavuttua paikalle jatkui ohjelma viattomassa muodossaan. Myöhemmin illalla tuli hänelle sellaisia määräyksiä, ettei joutanut näytelmäkappalettakaan seuraamaan. — Muutamia ilmiantoja teki tämä santarmi kyllä nuorisoseurankin hommista myöhemmin, mutta monta makeaa naurua naurettiin siitä, kun ryssä oli niin helposti petettävissä.

O. O.

SISÄLLYSLUETTELO.

Sivu

Yhtä ja toista vanhasta Perttulan kappelista, Edv. Rautanen..... 3

Noituutta ja taikauskoa, J. Rantanen 9

Perttulan jättiläinen y.m., Edv. Rautanen 16

Kartanonkylän torpparielämää, Edv. Rautanen..... 17

Savenvalajan verstas, K. G. Palmu 28

Haaveita ja pettymyksiä, J. Rantanen 32

Entispolven elämäntaistelua. Kukkolan Juhan tarina. Leivän kunnioituksesta ja pitkistä työpäivistä, J. Rantanen 35

Mylly erämaassa, E. Aaltonen 41

Menneen vuosisadan metsästäjiä. Lassilan pappa, Mettänvahti y.m., J. Rantanen 43

Pikapiirtoja nuorisoseuratyöstä vuosilta 1890—1900, O. Ojanen ... 54